

Radnóti Miklós
költészet.

=====

A M.		TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSELET, NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNYI KAR		
110		19 48. 49. dk. szám.
Érkezett: 19 48. IX.		hó 16. n.
Elszám:	Utószám:	Mértéklet:
119	119	drb.

Fehér Zsuzsa bölcsészhallgató
doktori értekezése.

Szegedi Tudományegyetem. 1948.

Diss. B 136

E l ő s z ó .

Radnóti Miklóst, a fiatal magyar költő generáció legtehetségebb tagját 33 éves korában gyilkos nyilasok ölték meg - 1944 őszén. Fájdalmas kötelességet teljesítek akkor, amikor költészetének értékelésével és elemzésével, emberi és költői arcképét szeretném megrajzolni. Az események-, melyek tragikus sorsát irányították és költészetének tárgyául szolgáltak - nekünk is husbavágó valóságot jelentettek. Ha nem is az ő költői tudatosságának magas fokán, - de az alapvető emberi etika álláspontján - tiltakoztunk ellenük, vagy fordultunk félre az emberi szellem megcsufolását jelentő kortól. Közeli és friss még az élmény, mindaz amit Radnóti költészete magában hordott, nehéz verseihez közeledni szubjektivitás nélkül, mégis örömmel vállalkoztam arra, hogy munkásságát tanulmány keretében taglaljam. Jól tudom, hogy amit ez az értekezés mond - kevés és csak az első kis lépés lehet költői nagyságának felméréséhez. De talán kiindulásnak számíthat költészete további fejtegetéséhez. Az idő, az események, és az irodalomtörténeti távlat módot nyujtanak majd arra, hogy műveit a legmagasabb kritikai fokon analizálják, és megjelöljék számára az irodalomban őt megillető helyet.

Ugyanannak az egyetemnek a padjait koptattam, melynek falai között az ő nélkülözésekkel, - de egyben vidámsággal és örömmel - teli diákélete lezajlott. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma szellemének örököse voltam magam is, és bár a költőt nem ismertem, kötelességteljesítést éreztem vele szemben e tanulmány megírásával.

Az anyag feldolgozása során - bármennyire is csábitónak is látszott, - tartózkodtam attól, hogy barátai és ismerősei segítségével és irányításával próbáljak életművéhez közeledni. Tiszta tükör ez a költészet, mely minden emberi és költői motívumot hiven visszaad. Forrásmunkaként mindössze azokat a kritikákat használhattam fel, melyek az egyes kötetek megjelenését követték, vagy halála után megemlékezésnek készültek.

Radnóti Miklós emlékét ma márványtábla hirdeti Szegeden és utca viseli nevét Budapesten. Az újjáépülő ország, a magyar demokrácia valóra váltotta a költő nehéz esztendeiben megálmodott álmát: az építő békét. Ez a tanulmány a szegedi diákság egy tagjának szerény megemlékezése Radnóti Miklósrol, a költőről és az emberről.

Radnóti Miklós 1909-ben született Budapesten. Születése anyjának és ikertestvérének halált jelentett. Még szinte gyermek, amikor édesapját is elveszti. Nagybátyja támogatásával folytatja középiskolai tanulmányait., majd 1930-ban beiratkozik a szegedi egyetem bölcsészettudományi karára magyar-francia szakos hallgatónak. Madácsi László megemlékezésében, beszél arról, miért éppen Szegedre választotta Radnóti a tovább tanulásra? "Egyszer megkérdeztem tőle, hogy miért jött a szegedi egyetemre, mikor Budapesten mint költőnek egész más lehetőségei lettek volna. Válasza meglepő volt: "Mert az Alföldet meg akarom ismerni. Friss, új benyomásokat akarok. A Tisza tája, Juhász Gyula városa vonzott". Valóban a szegedi évek nagy hatással voltak a fiatal és tanulni vágyó költőre. Különösen Sik Sándor és Zolnay szemináriumai, melyeken "a forma titkán, a szerkesztés művészetén túl megtanul valamit: az alkotó alázatát és lázadását a nyersanyaggal szemben". A másik nagy élmény ezekben az években, abban a kollektívában való részvétel, amely irodalmi, művészeti és politikai téren országos hatású mozgalommá fejlődött: a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában. Ez a két motívum döntő tényezője volt emberi és költői fejlődésének, Ortutay Gyula foglalja szépen össze: "A szegedi táj fájdalmas varázsát Tömörkény, Móra, Juhász Gyula - a szegedi írók mellett immár Radnóti költeményei is őrzik a magyar halhatatlanságnak. E tájak zarkozott magyar népe, Tápé, a tanyak csöndes fájdalma s bája meghatotta és elvarázsolta őt is. A szegény kis diákszoba, a Korzó-mozi padlásszobája, egy kis földszintes ház utcai hónaposszobája, a Zrinyi utcában, szűk és szegény, majd Wolf doktor háza csak kerete volt életének, amely a szemináriumi könyvtár vitatkozó barátai és a szegedkörnyéki parasztság, a tiszmenti táj aranyló derűjében kapott igazi tartalmat. Itt ébredt költészetének, szociális és magyar problematikájának minden mozzanatára, a Pestről érkezett sovány és keserű fiatal költő, itt érik a magyar halhatatlanság egyik költőjévé, a magyar lira egyik feledhetetlen és mulhatatlan hangját itt zendíti meg először teljes tisztaságában".

Madácsi László: Radnóti Miklós. Tiszatáj 1948.
Ortutay Gyula: Költő és népe. Tiszatáj 1948.

Már a szegedi diákevek alatt egymásután jelennek meg verseskötetei: Fogány köszöntő, Ujmódi pásztorok², és a szomorúsorsu Lábadozó szél /elkobozzák a kötetet és a költőt perbefogják/ majd 1934-ben disszertációjá: Kaffka Margit művészi fejlődése címen.

Az egyetemi évek kellemes és vidám emlékével megy vissza Budapestre. Rövidesen megnősül. Újabb kötetei látnak napvilágot: Ujhold, Járkálj csak halálraitélt, Meredek ut, Válogatott versek és egy prózai mű: Ikrék hava. Pár boldog hónap Párisban és ezzel az élet szebbik oldalának számára tartogatott örömei kiapadnak. Elkezdődik a kálvária-járás. Munkatáborok és rövid, félelemmel terhes szabadságok váltják egymást, de kiapadhatatlanul tart művészi tevékenysége még ezekben a megpróbáltatásokkal teli időkben is. 1943-ban jelennek meg műfordításai, az: Orpheus nyomában.

Életében azonban nem adatott meg neki az "elfogadás" lehetősége. Költői munkásságára csak kisebb baráti kör reagált, s ezeknek ösztönzéséből merített erőt a további munkára. Költői hivatásának tudata nem hagyta el az utolsó pillanatig. Ezért emelkednek klasszikus magasságokba, a bori munkatáborból küldött versei és az utolsó napok fájdalmasan nagyzerű termései.

Borból hurcolják társaival együtt danántuli falvakon keresztül teljesen elerőtlenedve és a tizedelésektől egyre fogyó csapattal vánszorognak el Abdáig, ahol végül és gyilkos nyilasok golyója roppantja szét koponyáját 1944 októberében.

Sokáig elveszettnek hitték, és csak 1946-ban találták meg holttestét egy jeltelen tömegsírban. Viharkabátjában - melylyel letakarták - jegyzetfüzetet találtak, magyar-francia, német és szerbnyelvű bejegyzéssel, amely a megtalálót arra figyelmezteti, hogy a füzet Radnóti Miklós magyar költő verseit tartalmazza, és megadja a címet, ahol baráti kéz veszi gondozásba a hagyatékot.

Halála után jelenik meg legjelentősebb versgyűjteménye: a Tajtékos ég és az utolsó évek kiforrott, dokumentatív darabjaival. Majd La Fontaine fordítási új kiadásban.

Radnóti Miklóst a nemzeti tragédia költőjét csak halála után ismerte meg a közönség és értékelte az irodalom.

* az elhírvált kötet: Ujmódi pásztorok címen

Pogány köszöntő.

Radnóti Miklós első kötete 1930-ban jelent meg a Kortárs kiadásában. Radnóti 21 éves volt ekkor. A kötet címe: Pogány köszöntő. A könyv bibliográfiai jegyzete közli, hogy "ez a könyv a Kortárs irodalmi és művészeti szemle megbízásából a Budapesti Irodalmi és Nyomdai R.T. betűivel 500 számozott példányban nyomatott, melyek közül az első 25 könyv Turi-Tauber Vilmos három illusztrációjával merített papíron és kézzel számozva könyvbarátok számára készült. Ezeket a példányokat a költő kézjegyével látta el. A Kortárs szignettjét Szalai Imre rajzolta." A bibliográfiai jegyzettel szembe lévő oldalon a következő idézet található:

14. Ou vas-tu, petit?

15. Vers l'oeuvre de douceur.

16. Il dit encore: Non, puis à moi qui partais, il dit: Quand beaucoup de jours se seront perdus, tu reviendras ici, un jour.

/ H.Barbusse: Jésus, Chapitre VI. 36./

A kötetben 31 vers található. Ha a tartalomjegyzékből kiemelünk 6 verscímet, azzal már tartalmilag körülhatároltuk Radnóti első kötetét és a verscímekben rejlő hangulati elemekből már a kötet verseinek alaphangjára, költői stílusára is következtethetünk. Az egész kötet hangulatát és jellegét pedig a címe fejezi ki a legteljesebben: Pogány köszöntő.

Legjellemzőbb 6 verscím:

Naptestű szüzek, pásztorok és nyájak.

Néha harapunk.

Földszagu rét vagy.

O fény, ragyogás, napszemű reggel.

A szegénység és gyűlölet verse.

Csendes sorok lehajtott fejjel.

A 6 verscím hat különböző jellegű verset jelent. Min d hat vers-típus jellemző a Pogány köszöntőre és általában a fiatal Radnóti költészetére. A Naptestű szüzek, pásztorok és nyájak című vers a bukólikus idill egyik első és megragadó példája Radnóti költészetében. Ez a bukólikus idill egyik legjellemzőbb kifeje-

zési formája lett a későbbi évek folyamán Radnóti súlyos emberi - költői mondanivalóinak:

A pásztor is lassan lejön a hegyről,
karámbazárva fehéren torlódik
a nyáj és napba fürdött szüzek is a
dombról ringó csipőkkel lefelé jönnek.
jószaguan s álmatagon, mint minden
ősszel, ha hálnak fekete ég alatt a
fák, naptestü szüzek pásztorok és nyájak
jönnek le lassan a falu felé.

Ez a hang telitődik meg majd élményi tartalommal: utolsó években megmegrázóbb vallomásait, halálsejtéseit és később a közeledő halál bizonyosságát is a bukólika és az idill egy általa felépitett, művészién összetett, klasszikus formájában fejezi ki. Ennek a klasszikus ekloga költészetnek a nyomait találjuk itt meg az első kötetben: A fiatal Radnóti jövőjét féltették egyesek az idilltől - írja Sötér István - melynek szelíd - követelőző igényét sohasem tagadta meg - ma már tudjuk, hogy költészetének későbbi igazánti nagyságáért ez idill kezeskedett. Mindannak, amit oly "ernyesztően" idillinek éreztek ezek az aggályoskodók csak az "erőltetett menet" napjaiban derülhetett ki igazi értelme és értéke. "Bolond ki földre rogyván fölkel és újra lépked"..... - Igen. Csak a bóri halálmenet állomásain telitődhetett a nagy költészet igazi sugallatával a távoli idill verandájának, rőt sövényének méhzöngésének emléke. A "biedermeier" idill szemünk láttára magasodott hősivé, tragikussá - helyesebb szóval: klasszikussá! De itt a Pogány köszöntőben az idill a bukólikus légkör még életöröntől ragyog, tele van pogányos természetkultusszal, fiatalos, friss szilajság árad a versek legtöbbszöréből. "O fény ragyogás, napszemü reggel" ez a verscim üde, patetikus lobogásával mottója lehetne az egész kötetnek:

O, nézd. Zsolozsmás tiszta reggel
és szerelmes szavainkkal elszáll
a köd és minden tiszta lesz.

Ragyogj!

Nézd, csillog a tenger és üvegpartokon
cseng a faragott hullám a nap alatt.

O, fény, ragyogás, napszemű reggel!
Imádkozz! És
Mutasd meg magad, mert
üvegpartokon állunk és
átlátszók vagyunk. Vérünk
mint szentelt, metszett pohárban
arany színű bor, csillog hidegen.
Imádkozz, imádkozz értem!

O, csöngenek a partok és remegnek,
torkunk áhítattal küld a ködök után
és megsimogatjuk a napot a
szemeinkkel és a szemeink fájnak!

A versek úde pátoszában Berzsenyi hagyományai forrnak össze a korai Kassák versek bizarr képeivel. Mint Bálint György kritikája megállapítja "Alig észrevehető pátosz hangzik ki a Fogány köszöntő verseiből, de ez nem a szokásos, kissé édai hang, mely együttjár a bukólikus költészettel."

A kötetben nem ritkán fordulnak elő a fenti idézett képekhez /üvegpartokon állunk és átlátszók vagyunk" - "torkunk áhítattal küld a ködök után" - "zenés üvegpartokon szeretlek"/ hasonló bizarr expresszionista kifejezések, szürrealista asszociációk:

" a napban, lelkes földeken csörren
ütődő szárba szökkenve a buza"

" csók virágozik ujjaid csucsán és
tenyeredben megszületik az árnyék"

" Tenyered gödrén forró ligetek
mesélnek elhagyott egekről
ahonnan együtt zuhantunk"

Bálint György: Fogány köszöntő, Nyugat 1933. I.évf.

Sőtér István i.n.

Babits Mihály Könyvről könyvre Nyugat 1933 I. kötet.

Sőtér István i.n.

Ortutay Gyula: Radnóti Miklós születésnapján. Emlékbeszéd a szegedi emléktábla leleplezésekor. Megjelent Forum III.évf. 5.sz. 1948.május.

Idill és halál költészetet kamaszos vad lázadás hangjai előztek meg Radnótinál - hangok, amelyek az akkor már akadémiai modorra is hajló Babitsot ugyancsak meghökkentették" írja Sötér. "Ahol a virágok szotyognak, rotyognak - írja Babits - ott nem csoda, ha a napfény hasrafekszik az utakon és nagyokat mélázva vakarja farát". Kraftausdrükkok pótolják az erőt, pongyolaság a spontánságot, fenegyerekeskedés a teheséget." Babits a kritika elején jelzi, hogy ezek a megjegyzések nem jelentik az egész Radnóti kötet kritikáját: "Mint ilyen kissé egyoldalú volna, s nem egész igazságos - írja és megjegyzi, hogy Radnóti "modern, szabadvers - uniformisa alatt talán halkabb lira gyenge szive dobog."

"Apollinaire fordítójának első verseit ugyanazok a forradalmi újító sugallatok járják át, melyek a huszas évek francia líráját is - írja Sötér.

Ortutay Gyula a fiatal Radnóti szürrealista korszakát, formabontását, társadalmi tényezőkre vezeti vissza. "Mi jellemzi e költészet formáit a huszas évek végétől a harmincas évek elejéig? veti fel a kérdést Ortutay Gyula.- A formabontás, formarombolás, a szabadvers kísérletei, erőszakos verstani áttörések. Annak a konzervatív, reakciós halotti rendnek az idején, amely a maga ugynevezett "konszolidációjában", a maga gyilkos Rendjében" a nép szabadságát, a dolgozók szabadságát ölte és fojtotta meg, szólaltak meg ezek a formaromboló kísérletek. E halott, terméketlen, gyilkoló "rendben" a forma is /persze a mondanivaló is" elsősorban lázadás, széttörése az adott keretnek, botránkoztatás az áporodott és hazug, olcsó hagyományokkal szemben s eleve apellálás a jövőre, rámutatás a felszabadulásra, amelyért élt és küzdött."

Az a világ, amit Radnóti a megszokott rend felbontásával, az adott keretek szétzuzásával épített fel, költészetében még sem sivár dehumanizált ridegség, mint egy egy szürrealista, vagy formaromboló költő világa. Bukólikus hangulata megszelidíti a szokatlan asszociációkat és szilaj életörömeinek forrása, a kamaszos szerelmi ujjongás ad üdéséget minden sorának:

Fázol? Várj, betakarlak az éggel,
Hajadra épül a himzett csillagok
Csokra és holdat lehelek a
szemed fölé.

Már nem huz madarak bubos szerelme,
Csak házak tárják lámpás ölüket
a szélnek és hangtalan fákon
ring a szerelem.

/Szerelmes vers Boldogasszony
napján/

Nyilván az ilyen strófákról írta Sötér, hogy "Csokonai óta talán egy költő sem ismerte a szenvedélyes gyöngédség olyan meghatározó szavait, aminőkkel ő tudott becézni asszonyt, tájat, gyümölcsöt, hajnalt - micsoda nedvdús, olvadékony gazdagság, micsoda szüntelen himnuszi elragadtatottság keresi verseiben az örökkévalóságot!"

A Pogány köszöntőben megtalálhatjuk a szerelem élményeinek minden árnyalatát, minden hőfokát, a fenti idézett finomremegésű gyöngéd strófák mellett az érzelmes extázis kifejezését:

Néha harapunk. Fényes fogaink
vértjén csattogva törik a csók
és apró vércseppek koszoruja
lebben a homlokunk felé.
Csak kuszik, kuszik egy csillag
az égen és szerelmünk alatt
bókolva hajlik a fű, tapadnak
tapadnak a bokrok a szélben
mint néha szelíd szeretők nyelve
tapad, ha csókban összeér.

Az ég, a föld és az egész természet résztvesz a szerelmi ujjongásban:

Földszagu rét vagy, a lihegésed egyszerű
mint a szeretkeő béresparaszté és a
földanya átkos erejét hordozza tested.
Néha csak bágyadt harangja kongat
és misére hív a lélekző csöndben
ziháló sötétnek tornya alatt.

Sötér István: I.m.

Szerelmed rám hull kerengve, mint hulló
nagy vadgesztenye levél. Most is.
A bunak áttetsző tiszta hajnalán
te vagy a föld, a test, a vér
és te rajtad kívül minden csak játék,

"Radnóti verseiben a természeti elemek a virágok, az állatok a szél rendszerint emberi hangulatok igen gyakran szociális események szimbólumai." - írja Bálint György. "Szellő, holdfény, szagok aktív forradalmárokka válunk.....a társadalom és természet egységbe olvadnak Radnótinál. A természet nála szakadatlan kis forradalmak és harcok végtelen szökevénye és a társadalmi forradalom: természeti jelenség".
A bukólikus idillek és a szerelmes versek mellett megtaláljuk a Pogány köszöntőben Radnóti politikai állásfoglalásának, harcoss humanizmusának első megnyilatkozását:

A gyűlölet szerető, gömbölyű szavai forgatták
az áttételek lomha kerekét, amikor telthusu
fehér álmok szorultak be a szíjak közé!

Kezeim kemény munkáskezek sulyával csapdosták
a combjaimat és a gyárak lányait szerettem,
akik őszi seregek remegő fáradságát cipelték
a szegénység és gyűlölet hegyére s ujjaim a
csorduló olaj azott utjai tapadón markolták
a semmit!

/Szegénység és gyűlölet verse/

A kötetet a "Csöndes sorok lehajtott fejjel" c. vers zárja le.
A verset Forgács Antalnak a Válasz kritikusanak ajánlotta, aki
Radnóti több köteteről írt bírálatot. A költő több későbbi
versében visszatérő élménymotívum nyer ebben a versben első
megfogalmazást. Radnóti egész költészetére rányomta bélyegét
tragikus - anyjára és ikertestvérére halálhozó - születése,
s az apa korai halálának emléke:

Éjfélre szült az anyám, hajnalra
meghalt, elvitte a láz és én a
mezőkön szülő erős anyákra
gondolok cifra szavakkal.

Bálint György. Nyugat 1933. április.

Apámat éjjel elvitte egyszer
a kórházi ágyról, szajgtató
orvosok közül a gond, akkor
otthagytam a vörösszemű
embereket, egyedül éltem
és élek a házakon kívül
régóta már.

Ikrek hava c. hosszabb elbeszélésében részletesen beszámol az
árvaság sivár emlékeiről. Életében megjelent utolsó kötetében,
A Meredek utban klasszikus szintézisben forrt ki ez az élmény.
/Két halott/. Ez a záróvers jelzi a Pogány köszöntőben azt az
egyre emelkedő vonalat, amely a tartalmi elmélyülésen és az
egyre nagyobb formai kézségen és gazdagságon át az utolsó kö-
tetek klasszikus szintje felé vezet.

Ujmódi pásztorok éneke.

Radnóti Miklós második kötete 1931-ben jelent meg Budapesten.
A kötet 33 verset tartalmaz. Címe: Ujmódi pásztorok éneke. Rad-
nóti 22 éves volt a kötet megjelenésekor. A könyv bibliográfiai
jegyzete közli, hogy "ebből a könyvből 500 számozott példány
készült a budapesti Jupiter nyomda betűivel, a Fiatal Magyar-
ország kiadásában".

A könyv címe arra utal, hogy ebben a kötetben is tovább folyta-
tódik a klasszikus eclogák új változata: Radnóti kísérlete a
pásztori idill felújítására. Az első kötet bukólikus világa
értékes versekkel gazdagodik. A hang ebben a kötetben is valami
friss paraszti erotikával és megdöbbentően absztrakt asszociá-
cióval telítődik. A könyv legszebb ilyen hangulatú darabjaihoz
tartozik a Beteg a kedves c. vers:

Pásztorok jőjjetek le mind a hegyekből és
párnának kifésült, gyöngye gyapjakat
hozzatok néki feje alá. És mert
szereti, kövirózsát! halovány szegény
most, mint ahogy halovány hajnal felé a
vacsoracsillag!

Pásztorok nép segíts! Hisz közülük való
amióta a kedvesem, ő is, birkái
ezüstmezőkön aranyos szőrrel, éjjel
legelésznek, amikor csak a hold süt. És
az ő nyájairól álmodtok asszonytalan
álmaitokban!

Kardos László, aki több kritikát írt Radnóti verseiről a Nyugatban, az Ujmódi pásztorokról mondja: "A kötet számos darabján már a legfiatalabb költői nezedék fényetükröződik". Kardos szerint: "ez a paraszti nyers dünnögésből felszabadult, egészséges erotikájú, suhancnótákból, és az idillekbe kerekedő optimizmus tiszta dallamaiból összeszűrt zene, mely egy tájszavakkal termékenyített gazdag és erős nyelven tör át már Radnóti Miklós külön hangja. Kár, hogy ez a hang még nem zeng valami tisztán, némi izlésbeli kiforratlanság érzik az egész kötetben".

Értékelés szempontjából nehéz különbséget tenni az első két kötet között, költői módor, formakésztséget tekintve sem találunk jelentős változást. A második kötet tematikai újdonsága is vajmi kevés: néhány profánság felé hajló szentkép vázlat és egy két utalás politikai szimbolumokra. Ebben a kötetben is bőven találunk szürrealista szókapcsolatokat: tudós szeretők, szigorú bokoraink, a bokor föl tápsol az udvaros holdra, a templomok tornyaiért árnyékuk misézik a napban stb. Jellemzők groteszkjei:

A hajnali csillag föl kacag!
Egy korsóka tutajról a vízbe
lefordul ijedten! Fűz alatt
faragott képű legény ébreszti
alvó kedvesét. Azt hiszi, hogy
zajjal most támad a nap! Pedig
csak életükért harcol a manó
a cserfák tetején. Éjjel van. Kacag
a hajnali csillag s a Tiszparton
újra már elaludtak a rózsák!
/Péntek éji groteszk/

Kardos László: Radnóti M.: Ujmódi pásztorok éneke, Nyugat 1931.

Madácsi László Radnóti egyetemi éveiről emlékezve írja, hogy a szegedi egyetemen Zolnai Béla francia irodalmi előadásai az emberi lélek eddig ismeretlen tájai felé vezetik el a költőt. Ha a legnagyobbak közül: Ronsard, Marot du Bellay, Chenier, Mallarmé, Richepin, Cocteau ihletik egy-egy műfordításra, éppen úgy ihletik a másod- vagy harmadrangu költők is, de különösen azok, akik a szürrealizmus előfutárai között szerepelnek, Jean Paul, Novalis, Gerard de Nerval stb. Apollinaire művei a francia intézet könyvtárában megvoltak. Ő maga írja, hogy az apollinaire-fordításokkal ifju költőkora nagy kalandját élte újra. Apollinaire költői dicsősége még akkor volt kialakulóban. Még nem lehetett kellőképpen felmérni e mesés költői kalandor a modern költészet Kolumbusának nagyságát, aki térben és időben a mindenütt jelenvalóság felidézője, akinek kezében a legenda hus és vér lesz, a mindennapi élet pedig tündéri valami. A szürrealista költők: Max Jacob, Jean Cocteau, Paul Eluard, Audiberti és a többiek azonfelül, hogy látomást gyötörtek, hallucináló bolyongók, egy deliriumos tájék feltalálói, kozmikus tündérvilág magusai és a halál költői az emberi felszabadulás végső erőfeszítésének képviselői is, akik lázadni mernek a művészet, az erkölcs, a társadalom ellen, hogy minden dogma lerombolásával a mindenséget ujratereptsék. A lelkiismeretnek e felszabadító harcához Marx és Lenin tana adja meg az erőforrást. A z ifju költőt nyilvánvalóan a szürrealizmusnak nemcsak formái, de eszmei elemei is vonzották. Radnóti első verseskötetében a szürrealisták, de különösen Apollinaire hatását gyakran érezzük, anélkül, hogy ez a költő eredetiségének rovására történnék.

A legjelentősebb, - bár szintén nem feltűnő - változás az elegikus hang előretörése az első kötet optimista életörömeivel szemben. Néhol megszólal a szerelmi öröm hangján -

Tegnap még sinek mellett álltam
a páristjárt fiatal magyarokkal,
de mostmár egyedül élek egy lengő
pipaccsal a lábam előtt és a lányok

messzi dalával az alkonyodó
faluvégén, ahol még néznek csak
egymás szemébe hosszan, néha tudós
szeretők, akik ölelni bujnak éjre
a bokrok alá, hol csóktól fullad a lány
és teli csókkal szökik haza reggel!

/Táj, szeretőkkel/

A túlfeljesztett hasonlatok, értelmetlenné dagadt mondatok arról tanuskodnak, hogy Radnóti még nem jutott túl a "Sturm und Drang" korszakán:

Szerető lehel most meleget
szerető tenyerébe, mert szél
indul és porból tornyokat épít
az utra, ahol szerelmesen
négy zsemlyeszín agár szalad
fátyolfülükét hátraborítva
és mögöttük a vár urnője
galoppol, alkarján billenő
solymaival, fulladt házakban
ágyazó asszonyok várnak ijedten
hazatérő sötét embereikre.

/Kedd éji groteszk/

De egy egész ciklust találunk ezen a címen: Elégiák és keseredők. A ciklus egyik legszebb darabja: a Kedd és szerda között című vers.

Tegnap még hitted, hogy kedvedért
csillagok fénylenek este, de ma
már csöndes házakban járkálsz, ahol
letakarva hűvös, sárga férfiak
várják, hogy arcuk halottan kisarjadt
szőrire hulljon a föld és galambok
elhullott tollait szeded föl mélen
a házak alatt.

Ugyanebben a ciklusban találjuk a tragikussorsú emberekről, csavargókról szóló némi fanyar humorral rajzolt sötéttónusu zsánerképeit:

Hangokat fogott a levegőből
madaras fűtyülésre: vidám volt és
nagyokat izzadt a poros uton
cifra igéssel, ha nem vette föl
a vén paraszt kocogó szekereére.

Pedig jámborul kérte és megbökve
zsiros kalapját dicsérte a legyes
gebét, Krisztust, az összes szenteket
dühös volt, hogyha elault a nap már
és nem akadt lány a karja közé.

Mert ölelni szeretett.....
s régi falvaiban sokszor fulladt halálra
a fürdetlen poronty, lányanyja
barna térgyei közt.....

/Elégia egy csavargó halálára/

Az elégiák a tragikus portrék sokszor egyetemes sorsábrázolássá
nőnek és ezekben a versekben fogalmazódik meg először Radnóti
ítélete a korról és a társadalomról:

Tegnap módos legény szemétől hízta
vasárnapi lányok a templom előtt még,
hódas gond pipál ma hazánk lukán
és várostjárt, nagyhasu lányok lesik
lassan kifelé kerekedő kölykeiket,
hogy tele combjuk közt liláraszorítsák,
mert mire is kell ma kicsi melles lány
és legényke, gatyába fűtyülés! hogy
álljanak majd éhesreijedten, mikor ri
a rét a föld a magot undorral kihányja!

/Keseredő/

A kötet egyik legszebb versében /Szerelmes keseredő/ érdekes
egyéni szintézisbe jut a politikai mondani való a bukólikus
természetközelség és valami városias szabadszájúság:

Nézd, fogd nyakon a kedvesed kutyáját
és emeld be meleg inged alá

s kiálts kedvesednek is! kiálts
és szólítsd jó állatok nevéen, arcához
arcod lökdösd bocimód és menj
a fenébe véle, hisz szereted!

.....

Láthatod: gazdagok szusszanó
tálai fölött még mindig pára leng
és tiszta szavaddal, ahogyan itt állsz:
orv vadölők állnak így orozva
erdőknek szélén és fiatal életed
a kedvesedé, szép tilos nyulként
csöndesen lóg az ujjad hegyén!

Néhol egy-egy kép utal politikai szimbólumokra. Balint György
rámutatott arra, hogy Radnóti verseiben a természeti elemek
gyakran szociális szimbólumok:

A fák vörös virágokat lézadnak
éjjel és vidám csavargók ölelnek
most a reccsenő águ bokrok alatt,
csak a lány sivit karmolva, teste
tavaszi ferradalmán, mint
megbubozott madár, ha hínje elől
csattogva menekül és borzas bögyén
színes vágysai füttyölve kivirulnak.

/Tavaszi vers/

Az Ujmódi pásztorok éneke másik jellegzetes ciklusa: az Apró-
szentek. Ez öt apró verset tartalmaz. Az Arckép szunjektív
költői megoldással emberi közelségbe hozza Krisztus bibliai
alakját:

Huszonkét éves vagyok. Így
nézhetett ki ősszel Krisztus is
ennyi idősen, még nem volt
szakálla, szőke volt és lányok
álmodtak véle éjjelenként!

A bukólikus tájképek lágy színei élnek tovább ezekben a bibliai képekben. Ezt követi a Két szentkép:

A kezeit nézd! Haló
virágok a fagyban. Haj
omlik s galamb a párnán
hogy megül. Mária ő!
De kedvesed is volt már,
szeretőd ilyen arcu.

/Mária/

Keresztelő, szomorú ember volt,
angyal hirdette, hogy élni fog,
s pusztákban élt sokáig. Asszony
nem ömért sohasem, de sokszor
napestig vízben állt, ruháját
szótták teveszőrből, deréköve bőr
volt, étele sáska s erdei méz!

/ János /

Bizonyára nem véletlenül került a profán szentképek mellé ez a megkapó természeti képbe bontott vallozás. /az Aprószentek 5-ik darabja egy erotikus vers: Kis kacsa fürdik/.

József Attila istenes verseinek közvetlenségére emlékeztetnek ezek a bibliai melegségű kissé profán szentképek. A hivatalos fórumok esztétikai vakságára és politikai rosszindulatára jellemző, hogy akárcsak József Attilát, Radnótit és üldözőbe vették ezekért a versekért. Ellenségei figyelmét bizonyára nem kerültk el e kötet versei közül azok sem, amelyek természeti képekbe rejtik politikai hitvallását /Tavaszi vers/. Radnóti szegedi éveiről mondotta emlékbeszédében Ortutay Gyula, hogy azoknak a "harcos éveknek s élményeknek hatására tudatosul e tájék és az itteni magyar parasztság minden szociális és emberi gondja, keserű nyomora, itt él együtt a vidéki, sokszor falusi szocialista mozgalom munkájával. Addigi pesti s külföldi proletár harci szocialista élményeihez és tudatos elveihez itt kapja a magyar társadalom másik döntő élményét: a paraszti elnyomott életet. Irodalmi nyelve, költői kifejező eszközei: - mint erre egyik versében maga is utal - itt kapják meg a paraszti, tájnyelvi, népnyelvi gazdagodást, az új hangokat.

Ettől kezdve költészetének állandó erősödő hangjai. De - és ez a de jelentős - s erre kell őszinte kiméletlenséggel rámutatni, minderről Szeged városa, a szegedi értelmiség java-része mitsém tudott akkor és mitsém tud ma sem. A munkásság és a tanyai parasztság csak akkor érzett meg valamit amikor egy-egy illegális előadói esten, szemináriumi összejövetelen költeményeiből elhangzott egy-egy".

Lábadozó szél.

Radnóti Miklós Lábadozó szél c. kötete 1933-ban jelent meg Szegedi Piatalok Művészeti Kollégiuma kiadásában. A címlapot Dóczi György linoleummetszete díszíti. Ebben a kötetben megjelent versek közül számos nyomtatásra került már az Ujmódi pásztorok c. kötetben. A Lábadozó szél-nek ehhez a részéhez, amelyik újra megjelenik - nyilván azért, mert az előbbit elkobozták - forma szerint teljes mértékben hozzátartozik a kötet új anyagának egy része. Ebben a mondanivalót s a mondanivaló költői megfogalmazását tekintve, teljesen az előző kötethez tartozó részben természeti tájképek, hangulatképek találhatók élénk bukólikus színekkel:

Két felhő az égen összecsikordul
s fekete gyöngykoszorúként csapódott
a Tiszára zápor.

Laposra rémült homlokkal álltak
a fák, köztük vonul füstölve át
a napfény s lusta távolon, nevető
bokrok fakadtak a zápor alá!

A természettel személyes barátságban élő ember a beavatottak biztonságával szemléli a jelenségeket. Valami boldog felszabadultság és elernyedtség iveli felfelé, és tesz felkiáltójelet a költemény végére!

Később lomha állatok jöttek bálintva
a tájra és hátukon pirult
a hős nyár, én karom kinyitottam
lobogón és messze röpültem.

Ezekben a versekben valami egészséges erotika olvad össze egyfajta pogány életörömmel és szilajsággal: a bukólikus természeteszemlélet expresszionista képekkel, sokszor meghökkentő asszociációkkal keveredik:

Két bokor játszott később
mocogva máriást.
Lapjaik pattogtak
s fölhangzott nevetésök.

/ Estefelé /

Itt is bizarr, szürealista képek sorakoznak fel, mint a többi kötetekben. A hangulatok ilyen érzékeltetése ezeknek a segítségével olyan erős, hogy az szinte megfoghatóvá válik:

Szomjasan vonultak inni a fák
lehajtott fejjel a patakokra
kertekből eresz alá költöztek
rémülten a rózsák és most, hogy
este lett, gyerekek halnak asszonyok
kék szemén s a hőség barna vállán,
csak poros hangyák nézik siváran, csudára
kerekedve a fűvek tetejéről,
hogy mire feljött, szakálla nőtt a holdnak.

/ Kánikula /

Radnótinál szokatlan pattogó ritmusú versek belső drámai feszültsége a szerelmes ujjongás kifejezői:

Szép vagyok? Szép!
Igazán? Gyönyörű!
Te tudod? Tudom én!
Százszor szép vagy!

/ Szusszanó /

Ebben a kötetben találkozunk először a szerelemnek, mint menekedéknak az értelmezésével, amely későbbi szerelmi költészetében veraról-versre visszatérő alapmotívum:

Ha jön a szél, késként vág és vág, mint a
fájdalom, majd, de kedvesed óvjad
előle, mint sivó virágot rossz
éjjeli fagytól óv a téli tető.

/Fogaid ne mossa panaszszó/

Radnótinál eddig ismeretlen halkszavu, gyöngéd lira jelenik meg:

Szeretlek!

Melleiden aludni készülő

csillaggá pislán a bimbó!

/Széllel fűtyölj/

Babits Kraftausdruckot emleget. Szerinte ez pótolja Radnótinál az erőt, pongyolóság a spontánságot, paraszti születés a hivatottságot, fenegyerekeskedés a tehetséget. "A költő örvény és guta - írja - és osztályharcos hitvallásához hiven azt igéri magának" nyelves tűz lesznek urak fejebubján" és váratlanul a marxizmusba huppan". Tulzás lenne marxizmusba huppanásnak nevezni az idézett költeményt, amely egy természeti képhez asszociált - Radnótiban mindig is meglévő - hirtelen feltörő gondolat.

.....álltam: velen nem gondolt
senki más, vitte a pipacsok szirmát
a szél, fejetlen álltak, a lomha
sötéten, hét csillag pirult át -
jánosbogár s lécekkel kerítve messze
az alvó nyáj vigyázott, föl ne
öleljen az ég, mert tudták, nyelves
tűz lesznek majd én urak fejebubján.

/ Gyerekkor /

A Lábadozó szél karakterét azonban nem ezek a versek adják meg, hanem azok, amelyekben ítéletet mond a korról. Az előző csoportba sorolható versek közül is nem egy politikai célzásokkal telítődik.

Több helyen néven nevezett politikai állásfoglalással súlyosodik. Az átmenetet képviselő versek közül kiemelkedik a kötet egyik legértékesebb darabja:

A szeretöm harcaim társa és
ösmeri életemet, ösmerte

fecskeim is eresz szakálla alatt és
látta fészek karináján fecskefi
kis torkát, hogy nyeldesi a szellőt s
tátogott ügyetlen féreg után!
Oh széles csőröm nekem is sárgán
csillant a fényben s boldogan majszol
vajás szavakat még.
Most kürt szava számon a szó
s elvtársainnak hangos indulása!

/ 1932. május 6./

Az első kötetek szerelése ujjongásából egy-egy sziget mutat az
ember szeretet hidján át a közösség felé. Ebben a versben, a-
melyben individuális existenciáját fogalmazza meg, már komoly
részt kap "az elvtársak indulásából". A kötet újonsága a
külvilág eseményeire való - Radnótinál ritka - közvetlen refle-
xió. Ezek a versek közös alapélményre mennek vissza, az előző
kötetek elkobzására, és az azt követő törvénytárgyalásokra:

Aztán kiübitették a ternet, hogy
én kerültem sorra, óvták a népet
ragályos verseimtől.

.....

Nem észleltetett enyhítő körülményt
s két versem nyolc napot nyomott,
fölkállva hallgattam. Tudták kiktől
születtem, hol s mikor, ősmertük egymást
és, hogy kimentek mégse köszöntek.

/ Főtagyalás/

Ezekben a versekben közvetlenné, egyszerűvé válik a hangja az
expresszionista Kraftgedruckokat már niába kerésnénk:

Előttem Müller a nyomdász
Allt a mérleg előtt
megnéretett
hat hódapot kapott.

/ u. o. /

De valami szelíd természetes pátosz és bukólikus hangulat ezekben a versekben is felfedezhető:

Elékszem én! Egyszer a tizenhétéves
anya, barátom fejetlen asszonya
aludt el fáradtan, husz napos tejes
kislánya fölött így: gyerekíngeket
álmodott urának új cipőt! És
kedvvel ébredt, ahogy mesék csatái hajnalán
kürthangra harcások.

/1931. április 19./

A külvilág eseményeire, nevezetesen a világ forradalmi megmozdulásaira reagáló verseiben is ezt a mérsékelt pátoszt alkalmazza. Erzelmi rezonáció végtelen sugaruak. Egyaránt érez föl a távolkeleti polgárháborúra és a Ku-Klux-Klan féle néger hírei:

Mert nagy a Ku-Klux-Klan s néki esik.
Övéd a kenyér, szálló és legelő!
A tej főle itt is néki ráncosodik!

Vagy a Japán - kínai háborúra:

Atkelt a Wuszung patakon tegnap a
japáni gyalogság
s ágyuk vastag harnata készíti
kínai réteken utját.

/Fütyyel oszlik a béke /

A lázadókkal együtt dobban a szíve a forradalom és szabadság utáni vágy így lobbanik ki belőle:

fizessetek nékem két erős cipőt és
elmegyek napnak Indiába sütni, hol
fehér utcákon reggel a lázadás szalad
szép rőt hajának fiatal tömegekkel!

/Szél se fuj itt már/

Ebben a kötetben először találkozunk élményileg természetesen a kor eseményeiből származó, de megfogalmazásában minden konkrét adattól tartózkodó korrajzzal: pontosan a költő individuális existenciájának és a kornak szembeállításával, viszonyulásával, relativjával. Utolsó kötetében az e fajta költeményekben érkezett el Radnoti a legsúlyosabb megfogalmazásokig, ezt

érzékeltetni pl. a Férfi napló című versben.

Mondják, hogy virrad s gödrök
alján fűvek alatt csillogva
lesnek a tücskök s napitta
pocsolyák helye lelkesedik
döngölő léptek után.

Talán vihar jön, mert
simul halasodva a borz víz,
széttette a csönd lábát
az ut fölött és harcos
zajokkal készül marakodni.

Tolnay Gábor az Erdélyi Helikon-ban Radnóti Miklós költeményei-
nek formáit elemzi: "Radnóti épp úgy, mint Illyés, Szabó Lás-
lóc generáció legtöbb tagja a Füst Milán értelmében vett u.n.
klasszikus szabadvershez, a kötött verslibrehez csatlakozott.
Ebből a gyökérből nőtt ki költészete, melynek legsajátosabb
jellemzője az a nyelvi gazdagság, mely ennek a zárt lehetőségű
formának keretein belül széles variációs lehetőség tud terem-
teni". A hosszú sorokat eltördeli és ezzel lendületet, dina-
mikát kölcsönöz a versnek:

A zápor már
a kertfalon futott
fiatal zápor volt:
pirulás!

Szoknyáját összekapta és
kék ég derült
a lábcsészében.

/Este felé/

A népi nyelv, tájszavak, elavult kifejezések stíluszgazdagító
befolyása termékeny talajra talált Radnótinál. Mintha maga
is érezné, hogy a szabadversnek ez az általa használt kötött
formája kevés változatosságot nyújthat.

Tolnay Gábor: Radnóti Miklós: Lábadozó szél. Erdély Helikon 1934.

Tolnay Gábor "nyelvi tornabravurt" kifejezést használ. Szerinte Radnótinál a mondanivaló elsődlegessége elsikkad a forma mellett. "Olyan dekoratív stílusművesség - írja - amely önkénytelenül is a XVIII. század formabravúrijait juttatja eszünkbe". Egyszerű formai lehetőségeknek megtalálásában jeleli meg a további fejlődés irányát. Tolnay Gábornak igaza van, kritikája azonban egy kissé elfogult.

A forma Radnótinál valóban nagy jelentőségű, de semmilyenre sem a mondanivaló kárára. Éppen a Lábadózó szélben kezd tartalmilag is kiforrni. A harcos szocialista hangjait több költeményében megtaláljuk. A tartalmi fejlődést a költő maga így világítja meg:

Akker még virágzó költőként álltam,
nézve, hogy a fak fázó bokájuk
bugyolálják a lebegő levelekkel,
most harcaim ustora duruzsol
ruhám ujjában és készül a téli csatákra!

/Tavasza jósolok itt/

Tolnai Radnóti költészetének jelentőségét így foglalja össze:
"A klasszikus értelemben vett szabadversben sajátos nyelvalkotással mindenestül egyéni poézist tudott adni".

Ének a négerről, aki a városba ment.

1934-ben az Európai Könyvtár kiadásában Szőnyi Lajos metszeteivel külön kötetben jelent meg Radnóti 20 strófás elbeszélő költeménye: Ének a négerrel, aki a városba ment. A költemény elején rajzolt kép a néger faluról kissé magánviseli a Radnóti-féle bukolikus versek hangulatát:

Guggoltak a csöndben alant a faluk
csöndben éltek a negerek is
anyától anyáig
röppent a kerge dongó.

Itt született a legény s itt nőtt
a lány is....

Tolnay Gábor: I.m.

Nőtt a legény, mert locsolta a langyos
trópusi eső és nőtt suhogva a lány is,
szemük kinyílt, mint napra virág, s
kedvetlen nézték trombitásfaru véneiket.

Ebből a bukólikus színekkel rajzolt néger tájból sodorja az
élet a városba a fiatal négert. Veszélye útján kedvese Kéltése
kiséri. A bucsuzás leírása is inkább népköltészeti hagyományo-
kat, mint néger exótikumot idéz:

Nézd, csókkal szegem be harci ruhád,
hogy ne foszoljon, csókkal patkolom,
harci bakkancsod, ne kopjon a sarka
fehérek nagy faluján!

A korábbi kötetekre jellemző szürrealizmusba hajló expressio-
nista képek, ebben a költeményben is bőven jelentkeznek:

S, hogy meghalt a fa
és ki kedvesét várta a fán a lány
-.....

Őszült a fa otthon és őszült
a fán a lány, megejté őt a nap
s nagy tanakodó napokat szült,
kik a faluban szertefutottak.

Radnóti későbbi köteteiben oly jellegzetessé váló hasonlat-épít-
ményei már ebben a költeményben is művészi fokon jelentkeznek:

.....a falun gond szuszogott
terjedve lassan s emelve hasát, mint
szekérről lepottyant hatalmas kutyakölyke.

A vers tartalmi megoldása jellemző Radnóti végtelensugaru ér-
zékenységére: a föld minden elnyomott emberéért szólalt meg itt
szociális aggódása és tiltakozása minden kizsákmányozással és
emberi vérontással szemben:

Indult a legény és kiáltott
utána a lány: vigyázz!
Uton harangoz a borzadó szakáll!
Ugorj a gépek elől! Marnak
és mesélik a tigris szelleme rajtuk.

A költemény utolsó szakasza a négereken keresztül saját forradalmi vágyáról tanuskodik:

Bokorban kigyók fűtyörészek és
seregek nehéz szaga szállt:
megindultak a néger proletárok!

Ujhold.

A Lábadozó szél 1933-ban jelent meg, az Ujhold megjelenési dátuma 1935. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma adta ki és Buday György kitűnő fametszetekkel illusztrálta. A két kötet esztétikai értékkülönbsége feltűnő. Az Ujhold a művészérett jó költő vallomása egyéni sorsáról, az egyént körülfogó külvilágról és társadalomról. Igemegkapóbb ujdonsága a kötetnek, hogy egy egységes világ bontakozik ki belőle. Korábbi kötetekben is nyilvánvaló volt, hogy R. egyéni költői modort, stílust dolgozott ki, kritikusi is rámutattak már az első kötet után, arra, hogy Radnótinak egyéni hangja van, de az Ujholdban minden vers a költő külön világába szervesen beletartozik. Az első kötetekben az egyéni hang gyakran egyéniesedésbe siklott, az Ujholdnak levegője, atmoszférája van. Ez a kötet Radnóti első, egységes benyomást keltő munkája. 26 éves Radnóti, amikor az Ujhold megjelenik. A fiatal évek "Sturm und Drang"-ja kerek világgá tisztult, amelyben a főszólam a világhatalmasztrófával közeledő halálélmény. Ez az új és egyben Radnóti költészetében egyre nagyobb erővel jelentkező élmény segíti kibontakozáshoz is:

Az ormon üldögélsz s térdeden néked ért
ifju asszony alszik, mögötted szakállas
haditettek, vigyázz! kár lenne éltedért.

s kár világodért, mit enmagad kapartál
tiz kemény körömmel életed köré, míg
körötted körbe-körbe lengett a halál
és ime újra leng!

/Vihar előtt/

Radnóti egyik kritikusa Bálint György, aki figyelemmel kísérte költői fejlődésének valamennyi fázisát és több ízben kritikát írt róla a Nyugatban, szintén kiemeli azt a lényeges fejlődést amely az Ujhold elolvasása után meglepi az olvasót. "Hangja kissé érdes volt és csikorgó, de határozottan más, mint a többi fiatalé és az érzékeny fül az érdesség mögül kiérezhette a jövő gazdag tiszta zengésének előjeleit. A most megjelent verskötetben a korán és szeretettel figyelő fül megtalálhatja akusztikai reményeinek teljes igazolását. Az ifjontian nyers hang az ötödik kötet ötödik fejlődési fokán tökéletesen felolvadt, komoly férfias zengésben. A Kraftausdruckok eltűntek, eltűnt az erőteljesség, és megmaradt az erő. Az új Radnóti kötetben teljes gazdagságában és érettségében áll előttünk egy sajátos ízű és színű jelentős sulyu, különlegesen magyar zenéjű költészet."

Radnóti költészetének az Ujholdban mutatkozó jelentős fejlődése több forrásra vezethető vissza. A legtermészetesebb magyarázatnak kínálkozik Radnóti életkora, a 26 év. A formai tisztulás és tartalmi elmélyülés részint ezzel magyarázható. A férfiváérés sulya és rezignációja, a felnőtt férfi csalódásai és gondjai már jelentkeztek a Lábadozó szél egy-egy versében is, az Ujhold legjelentősebb verseinek pedig már ez az alapmotívuma:

Süvölts csak bátran, hisz férfi vagy,

.....

Tudd, egyedül vagy, mint az első farkas volt
az északi rideg erdőn, mikor félfarra dőlt
és fűrészelő nyögéssel tépte
a husbapólyált bordát,
hogy nőtényt terentsen magának,
kivel együtt futhat a fák között
ki elpotyogtatja majd fajtaját maradéknak.

/ Férfivers /

Korábbi köteteiben a fiatalon elhunyt apa emlékét a gyerekkori élmény képeiben idézi:

Hallod-e halott apám! Te szoknyás koromban tanítottál lenge imákra imádkozz érte most. /Ujmódi pásztorok,
Beteg a kedves, vagy: Csöndes sorok lehajtott fejjel, Pogány köszöntő/

Az Ujholdban új tartalommal telítődik ez a motívum is. Itt már nem a gyermek néz szembe az apával, hanem "mint térsára harcos, ki egyedül tért vissza a hosszú csatából falujába.

a kettőjük tetteit meséli pipaszónál
nagy csata volt bizony az
hogy haldokoltál, a kis gyerek én
nagy diófaággal hajtottam rólad a halált s a
legyeket! S meghaltál mégis és én
egyedül tértem vissza hirül hozni elested.

Bár mostani férfifiadnak már
asszony a gondja, sok gondja mögött
s göndör könnyekkel nem koszoruzza helyed
tdja, hogy egyszer elveszti ő is a harcot s elesik
majd!

/Emlékező vers/

A férfivaérés élménye önmagában még nem magyarázhatja meg azt a jelentős esztétikai fejlődést, amely az Ujholdban jelentkezik. Az első kötetek friss szilajságát, úde pátozát halk rezignáció váltja fel, amely természetesen a formai szempontból is jelentős változásokat hozott:

Könnyen lépek hát s arra gondolok,
hogy asszonyomnak a nyakán a konty tán
olyan, mint szusszanó arany pont egy
boldog vers után.

/Este a kertben/

Az Ujmódi pásztorok c. kötetének elkobozása s az ezzel kapcsolatos meghurcolás, törvénytörési tárgyalások, nemcsak tartalmi vonatkozásában határoztak meg az Ujhold verseinek javarészét, hanem formai szempontból is rányomta bélyegét ez az alapélmény az Ujhold egészére, azokra a versekre is, amelyek látszólag közvetve sem táplálkoznak a meghurcoltatás élményéből:

Karolva óv és karolva óvod, míg körül
leskel rád a világ
s végül hosszú késeivel megöl, virág
nem hull majd és furakodva féreg se rág,

ha meghalsz s tested égetni lebecsájtják
He mint esti harang
hangjára toronyból a sok esti galamb

a hangja száll utánad s csapdos majd alatt.

/Szerelmes vers az Istenhegyen/

Az Ujholdban kitárul Radnóti költői látóhatára, korábbi köteteiben szűkebb, individuális élményei, elsősorban a szerelem volt verseiben revelálódó alapmotívum. Korábbi kötetekben is jelentkeztek a külvilág eseményei s a költő humanista érzékenysége együtt rezdült az elnyomottak szenvedéseivel. /Ének a négerrel/ Az Ujhold ujdonsága, hogy a legszemélyesebb élmény is átszövődik a külvilág képeivel, a közeledő katasztrófák lidérces víziójával:

s.....s lepotyognak kert fészkei rémülten a fák tetejéről s minden összetörik!
Mert takaros csata készül itt, a cifra szél beszél felőle fennen és a felleg, jó lesz szerelmed teríteni asszonyodra.

/ Vihar előtt/

Az Ujholdban forr ki először - a már az előző kötetekben jelentkezett - annyira jellemző verstípus, melyben a legapróbb egyéni élmény a legidillibb szerelmi kép is egy közelebbi kollektív tragédia távlatába kerül, s amelyekben a "világok gondja" legszemélyesebb ügyé válik. Mint a bika. És kegyetlen. Vihar előtt. Tört elégia. Emlékező város. Férfivers. Kortárs utlevelére. Az Ujholdban alakul ki Radnóti saját képrendszer, amelyben a közeledő világkatasztrófa nyer vizuális kifejezést:

De fák mellén ráncolt lassan a bu,
gólyás vidék vizét ráncolja így
kotyogva zöldes békebanat
és savanyodott szélben a madár lehull.

Kutyák lábnyoma gyászos paszomány
a vékonyka sáron köröskörül
és lánc, mely csöngve köti össze
fa, madár és szél szipogó ijedelmét,
két csendőr, kiket árnyékuk kísért
jött a szántáson tollasan által.

/ Táj, változással/

Radnóti ebben a kötetben is hű maradt költészete 3 fő eleméhez: szerelem, természetszeretet, szociális lázongás. De ebben az időben már nehéz elhatárolni a hármat egymástól. Egy közös érzés forrasztja össze a párjával, az erdő-mezővel, és a kizsákmányolt emberek közösségével. Természeti és társadalmi vonatkozású képek egysége mutatja ezt. "Egyik levegős illatos alkonyati versében a nap "bujdosóként jár a magas fűvek között, a pipacsok "tüntetnek a büntető ég "szuronyos" szellővel üzen, de a virág könnyedén aligha hagyhatja el piros hitét. Ha asszonya mezei séta közben pipacsra mutat és vidáman füttyent, hirtelen felszökken benne az asszociáció "piros pipaccsal zendüljön a világ!" "A szerelem magánöröme, a harc szociális öröme, a nyár kozmikus öröme oszthatatlan lírai egységben jelenik meg. Dus, erős képekben nyilatkozik meg, és ez az érzés pantheizmus - írja róla Bálint György. Minden jelkép számára, minden tárggyal mély és belső kapcsolata szövődik. Végignéz az egyszerű holmival megrakott asztalon, már is egy lelkiállapt kifejezőjévé lesz:

Oly félelemlenélküli így életünk és egyszerű,
mint a papír, vagy a tej itt az asztalunkon,
és kegyetlen is,
mint mellettünk a lassutekintetű kés.

/ És kegyetlen /

A kötet egyik legszebb verséből való ez a szakasz. Az élet örömeinek és gondjainak majdnem tárgyilagos vállalását látni belőle. Egy másik verse szerint a sors nehezebb mégis, mint a "só vagy a bánat". Csaknem rezignált már ez a líra, de mégsem az. Sejti, hogy a harc egyelőre reménytelen, de mégsem tehet egyebet, sorsa, és természete szerint. Vállalja a harcos életformát, mert minden más életforma idegen tőle. "Ugy áll e tekintetben, mint Malraux regényeinek hősei. A céltalannak látszó és mégsem céltalan harcot ajánlja önmagának és kortársainak. Mert ha harcolsz: "jövendő fiatal koroknak embere hirdet és pattogó hittel ad számot életerődről" - írja Bálint György. Ebben a fejezetben kell foglalkoznunk Radnóti Miklós és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának viszonyával. Szeged

Bálint György: Ujhol, Nyugat 1935.
Bálint György i.n.

utolsó két évtizedének jeletékény szellemi, politikai és harci eseménye volt a kollégium. Tagjai a haladás, a tisztult világnézet és a magasabb művészet szolgálatában állottak. Munkájuk politikai ellenállás jellegével bírt. Azok, akik ebben a közösségben társai voltak mai napig is magukon hordják a kollégium-adta jellegzetességüket. Hogy mit jelentett Radnóti politikai és irodalmi fejlődésére ez a milió, arra feleletet ad a Kortárs utlevelére c. verse, melyet ezzel az ajánlással intéz hozzájuk: A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, a növelő közösségnek, a barátainak. A költemény elején a viszonyokkal való megalkuvás, az aljas csuszó-mászás és behódolás elrettentő képeit festi, majd így folytatja:

Ha ezt követed, élhetsz valahogy,
s bölínthatsz meleg ételek fölött
és az esti csöndben leköpheted magad!
Vagy föllázadsz, mindezt, ha nem tudod
és híredet most itt nem hirdetheti
semmi se akkor és legelső fürdő is -
hiába volt! Mert mocskol e kor. De
híred jövő, fiatal korokon
vonul át égi fényeknél is fényesebben!

Gondold el! Hogyha lázadsz, jövőd
fiatal koroknak embere hírdet
s pattogó hittel számot ad életedről,
számot ad és fiának adja át
emlékedet, hogy példakép erős fa
legyen, melyre rákuszhat a gyöngye növendék!

Elég nyíltan kiállt hitvallásával, elég keserűen fizetett életével, de 1935-ben sorai örökérvényű igazsággá lettek:

Igy küzdök én is és így esem majd el,
s okulásul késő koroknak, csontjaim őrzi a táj.

/ Mint a bika /

Járkálj csak halálraitélt.

Radnóti Miklós ötödik verskötetete a Nyugat kiadásában jelenik meg 1936-ban. A történelmi háttérrel a spanyol polgárháború adja. Az előbbi kötetekkel szemben, - melyek már címükben is a fiatal költő kirobbanó életszeretéről, természetrajongásáról vagy pogány örömről beszélnek - az új kötet címe gondolkodóba ejt. Vajjon a hasonló korú költőknél oly alapvető jelentőségű halálvágy és dekadencia most elkésve jelentkezik-e és ilyen formán a cím a halál nosztalgiáját fejezi ki? Nem. Erre a kérdésre maga a kötet címadó költeménye ad feleletet:

Járkálj csa, halálraitélt!
Bokrokba szél és macska butt,
A sötét fák sora eldől
Előtted, a rémülettől
fehér és pupos lett az út.

Nem a saját, hanem a világ tragédiáján jajong:

Zsugorodj őszi levél hát!
zsugorodj rettentő világi
az égről hideg sziszeg le
és rozsdás, merev fűvekre
ejtik árnyuk a vadlibak.

O költő tisztán élj te most,
mint a széljárta havasok
lakói és oly büntelen,
mint jámbor, régi képeken
pöttömnyi gyermek Jézusok.

Oly keményen is, mint a sok
sebtől vérző, nagy farkasok.

A költői hivatásnak ez a megfogalmazása oszlat el minden kétséget az élet új - megváltozott viszonyok szerint való - értelmezéséről. Az utat, amely az első kötetek szerelmes ujjongásából a Járkálj csak halálraitélt lázadásáig vezet így fogalmazza meg:

Csak kígyó undoríthat tiszta fatörzset így,
ha bőrét hagyja rajta, mint engem undorít
a forduló világ és az ordas emberek.

Virégszölként kezdtem én el, de fegyverek
között neveltek engem gyilkosok s megszoktam
rég a harcot itt és gyáván sosem futottam.

/ Irás közben/

Bálint György Radnóti kiváló kritikusa ezt a jelenséget a következőképpen fejtegeti. Radnóti előbbi verseiben azt hirdette: "Az élet szép, az anyagi valóság az örömök gazdag forrása. Ez az alaphang azóta is megmaradt Radnóti költészetében. Idővel új hangok járultak hozzá: elsősorban forradalmi hang. Forradalmársága is életszeretetének következménye. Csak az lehet igazi forradalmár, aki nagyon szereti és becsüli az életet. Radnóti forradalmi verseiben az élet szép, szép és erős lehetőségeit követeli azok számára, akiket egy hibás rend kirekeszt az életből".

Az életnek ez a lelkes töretlen hirdetője ezt a címet adta legújabb verskötetének: Járkálj csak halálraitélt. Az életet ma is úgy szereti, mint azelőtt, a természettel ma is azt a forró közösséget érzi, mégis rendszeresen következetesen eszébe jut a halál: a korai erőszakos halál, mely tekintve a történelmi időket minden épkézsláb európai férfit elég régóta és elég félreérthetetlen formában fenyeget. Mindnyájan halálraitéltek vagyunk - csak a kivégzés időpontja bizonytalan még - ez csendül ki Radnóti új kötetéből.

A derűs és "pogány" hangulatok ebben a kötetben is megszólalnak, de a versek végén szinte refrénszerűen kísért a szigorú, érzélgésmentes haláltudat:

S fiatal férfi te! Rád milyen halál vár?
bogárnyi zajjal száll a golyó feléd,
vagy hangos bomba tur a földbe és
megtépett hussal hullsz majd szerteszét?

Almában lélegzik már a kert, hiába
kérdőzen, de kérdem újra mégis.
Gyümölcsökben a déli nap kering
S hűvösen az esti öntözés is

/Istenhegyi kert/

Bálint György: Járkálj csak halálraitélt, Szép szó 1937.

A könnyedén induló versek a természet jelenségeiről a mindennapi élet egyhangú eseményeiről szóló lírai beszámolók állandó törvényszerűséggel torkolnak a halál gondolatába:

Fénylő ajkadon bujdokoló nap
a mosolyod, szelíden süt rám és meleg.
Hangodra kölyökként sikoltanak
a záporoktól megdagadt kis csermelyek.

Pillantásodtól nő a fű, kihajt
a száraz ág és tőled piroslik a vár.
Ha meghalsz, meghalok, porainkból
egyszerre sodor majd forgó tornyot a szél.

/Dicséret/

A hangulatnak ez a tragikusbahajló kettőssége egészen különös vonzóerőt és mélységet ad verseinek:

Régi halottainnak husa, fű,
fű és virág mindenhol megielem,
vékony illatukkal álldogálok
s oly megszokott immár a félelem.

Fodrozó füst az ákácok sora,
a hallgató sötét rájuk hajol,
előgurul és tétován megáll
föltartott ujjamon a lomha hold.

Esti béke, téged köszöntelek,
az uton nehéz napos pora száll,
lassu szivemben ilyenkor légyan
szenderg a folyton készülő halál.

/Alkonyi elégia/

Radnóti forradalmisága sajátos hangon szólal meg ebben a kötetben. Harcos forradalmi gondolat mellett, amely későbbi verseiben - éppen a történelmi események reakciójaként biztos, nyílt kiállásra vezet, ebben a kötetben néhol, elkeseredetten és a kilátástalanság miatt gyötrött hangja szólal meg. A biztonság, a félelem nélküli élet után sóvárog.

Igaz, jó szertelíteni néha, de békében
élni is szép lenne már, s írni példaképpen.
Biztatnom kell magam, hogy el ne bujdokoljak,
mert jó lenne messze és műhelyben élni csak,

O véled gondolk most, tollas jobbkezennel
s egyre jobban értelek, Kazinczy, régi mester.

/Írás közben/

Törvény c. versében azonban már világosan megfogalmazva nyilvánítja ki a forradalmár költő hivatását azzal a mozgalmi és forradalmi lendülettel, amely Radnóti teljes kibontakozásában az ellenállás egyik harcosává és szocialista költővé avatja:

Mert fagy készül itt, utána
hull a hó majd s alákerül
kegyetlen a földi mozgalom,

de bujdos ott egy hajnalon
az új fű kidugja törét.

Röviden, tömören és határozottan hirdeti a költő politikai állásfoglalását és egyben mozgalmi jelentőségét ez a pár sor:

Törvény ez, eddig ér, erős
a tél, de sűrű lázadás
tör majd belőle föl tömötten.

Velünk tartasz-é? - mögöttem
sugva kérdez így a tájék.

Bólintok s érzem arcomon
elégedett szelét, piros
láng a lomb és int, hogy nem felejt.

Figyelj te is. Levelet ejt
eléd is. Várja válaszod.

/Törvény/

Szerb Antal kritikája helytelenül világítja meg Radnóti költői egyéniségének ezt az oldalát: "Különös ebben a kötetben a háborútól való ideges, extatikus, riadt félelem. Nem a meggyőződéses pacifista beszél ezekből a versekből, hanem a rémült ember, az életéért és övéi életéért fel-jajduló lélek, azért olyan megrendítőek."

Szerb Antal: Járkalj csak halálraitelt. Válasz 1937.

Szerb Antal a zaját pacifista állásfoglalásának helyességét szette volna Radnóti verseiben üdvözölni és ugyanakkor nem érezte, vagy nem akarta kiérezni a tiszta forradalmiság előhangjait. Kritikájának többi részében Radnóti Miklós új hangját köszönti: "Örülünk színeinek. Gazdagon és meglepő fényhatásokban tükrözi a világot és a világ amit tükröz nem az unott világ, hanem valami más. Azokról a fákról, holdakról és hajnalokról beszél, amiket csak költők szoktak látni ebben a földi életben.....Ebben a kötetben már nincsen semmi stílusterés, az egész kötet egy alaphang, amiről most már messziről meg lehet ismerni, hogy Radnóti hangja.

A lágy hangulatok önmagukban csak néhány versben jelentkeznek. A versek nagy részében háborus előjelekkel karöltve. A költő már nem tud megpihenni a természet és szerelem gondúzó ölén, gyötrő kérdések s a halál biztos tudata törik szét verseinek hangulati egységét:

A z ablakon haldokló darázs repül be,
alvó asszonyom álmában beszél,
a barnuló felhők széleire fehér
fodrokat fu a gyöngye szél.

Miről beszélhetek? Tél jön háboru jön,
történ heverek majd, senki se lát,
férges föld fekszik szájamban és szememben
s testem gyökerek verik át.

/Páradt délután/

Radnóti későbbi sorsát ismerve kísértetiesen hatnak ezek a sorok, melyeket szinte látónoki módon, megdöbbentő bizonyossággal fogalmaz meg 1936-ban:

Nyugodtan alszom innár
És munkám után lassan megyek:
gáz, gép, bomba készül ellenem,
félni nem tudok és sirni sem
hát keményen élek, mint a hideg hegyeg
között utépitő.

/Kedd este/

Háborus napló c. versében új, tisztult és pátozmentes hang előbbi köteteinek belső túlfűtöttsége helyett az érett költő tisztánlátását, az események vészterhessé válását, és a nyugodt sorsvállalást tárja fel:

Gyanakvó reggelek és vészes esték között,
háboruk közt élted le életed felét
s most is ellened hajló szuronyok csucsán
villog a rend feléd.

Mig álmaidban néha fölötlik a táj,
verseid hona, hol szabadság villan át
a réteken és reggel, ha ébredsz, hozod
magaddal illatát.

Ritkán, ha dolgozol, félig és félve ülsz
asztalodnál, s mintha élnél lágy iszapban,
tollal ékes kezéd súlyosan mozdul és
mindig komorabban.

Dramai feszültség és tragikus erő sugázik soraiból:

A világ új háboruba fordul, ehés
felhőt falja föl egen az enyhe kéket,
s ahogy borul, úgy féltve átkarol s zokog
fiatal feleséged.

Férfias és egyszerű hang ez, gyakran kissé ódaián emelkedett:

Te harcos áldás,
bugó mosolygás
aki a földön
régén fehérre
csontjaimban is majd
ott bujkálsz mindörökkön.

/Hianusz/

Bálint György írja róla: "Ez a kiváló fiatal költő kitűnő izlással látja, milyen veszélyeket rejt költészetében a "közvetlenség" túlságos kultusza. Nem akar társalgási hangon verselni, de éppen úgy kerül a pátozot is. Versei csak éppen annyira patetikusak - vagy annyira közvetlenek, mint az erdőzugás, naplemente vagy az eső. Ezek a természeti jelenségek

nagyon egyszerűek, de egyben kissé ünnepélyesek is. E két jelző érzékelteti legjobban Radnóti verseinek hangját." A hasonlatoknak nagy mestere Radnóti. Ezek mit renek kis ékitaények külön-külön is értékesek és mint nagyszerűen beépített elemek a vers egészének adják meg sajátos ízét:

Két ing repül el róla: két madár
utána kap a szolga kerítés
és csunya szájjal szitkot kiabál
Mindent elhord a szél s a kert haját
hosszu ujakkal hosszan huzza ki
és a hasonló kerten úgy fut át,
hogy villámlik sarkának friss nyomán
a vastaglábú dörgés léptéitől
kék foltokat mutogat a homály.

Első köteteinek szürrealista hangja éled újra néhol:

Sűrű szagok csuszkálnak szét elébb
a felhő később érkezik, köszön
s a száját nagyra tátó kertbe lép.
Körültékint ott pislant komolyan.

/Julius/

A Temetőben c. versében művészi megfogalmazású hasonlattal ad kitűnő jellemzést:

Halottaival úgy bánik e föld,
ahogyan kimenős matrózok
a kocsmák poharával,
ha fölforr bennük a nyelt rum:
hosszan nézegetik
aztán odacsipják!
Így bánik a testtel a föld is.

Néhány halálfélelemtől és politikától mentesen induló vers egészen váratlanul jut el a végső problémáig. Egy téli kirándulás vidám és nyugodt hangulatával kezdődik és így fejeződik be:

És holnap már lehet
hogy utolszor tétováz ajkaden
elillanó leheleted
s halott arcodra sávokat
a hulló bombák árnya von.

/Decemberi reggel/

Az első kötetekben gyakori szürrealista képek és hasonlatok itt is visszatérnek: "A nap tört lábát hűvös vízbe mártja, tücskök lélekzetén alszik a vidék és álmában szól. Nőni akar s puha földet kaparász az ezerujju gyöker".

Radnóti ebben a kötetében jutott el költői fejlődésének arra a fokára, amely egyenesen utal az elkövetkezendő kibontakozásra. Hangja közvetlen, nyugodt és öntudatos, az olvasó úgy érzi "szerepe az, hogy a rémület és enyészet képein át elvezessen a tájnak arra az egyetlen pontjára, ahol legszebb a hajnal és az alkonyat." /Szerb/

Játékos kedve rövid sorokban csattan ki néha:

Megáll az uton a
mókusbarna barát
és fölötte barnán
egy mókus pattan át.

Aztán figyelmesen
mi mozdult megnered,
a táj nagy kalapként
hordezza az eget.

/Valtozó táj/

Költői hivatásának tudata azonban a reménytelenségben és történelmi bizonyosságon túl erőt ad. A biztos haláltudat politikai állásfoglalását nem tántorítja meg, sőt későbbi verseiben hitvallásával erősíti. A költői felelősség s költészete jelentőségének tudata a "Járkálj csak halálraitélt"-ben még enyhe cinizmus formájában jut kifejezésre:

Csöndes beszédben évek
és évszázad után is
élőkről szólnak először
holtakról azután csak,
de róluk hosszasan,
s a szavakon lassan
csörög az örök koszorú levele
s ebből tenéked is jut,
ki földbe szállsz és néma
emlékedet óvja
majd az időtlen idő!

Meredek ut.

A költő életében megjelent utolsó kötet /Meredek ut, 1938/ a férfivaérés, a reménytelen lázadás és a formai gazdagodás hármas eredőjéből született meg. A tartalom átváltását a formai kísérletek gazdag változásai kísérték. Az első kötetekben új ösvényt tör Radnóti: szabadverseket ír, - kritikusi csak egy nevet hoznak vele rokonségba, az akkor szabadverseket író Füst Milánt. Az első kötetekben a bukólikus iz expresszionista képekkel és kifejezésekkel vegyül. Radnóti is átvágja magát az izmusok forradalmi iskoláin, aztán lassan, ahogy a témái és mondanivalói súlyosodnak, visszatér a zárt formákhoz. Közben sokat fordít és ez is befolyásolja formaválasztásait. Az erőfeszítés erővé izmosul. Tömény, tömör, kiforrott képgazdagság jellemzi utolsó köteteit, amit egyik bírálója találóan "mivesség"-nek nevez.

A spanyol polgárháború esztendeit éljük és Európa politikai levegője is egyre nyomasztóbb és vészterhesebb lesz. A halálérzés erősebb, egyetemesebb a bizonytalanság, mindkettő fenyegető aláfestést kap. A Meredek ut versei nagyrészt már a posthumus kötet, a Tajtékos ég élmény- és hangulatvilágának egyik halványabb árnyalatát mutatják. Verseinek formái is az utolsó versek nagy kiteljesedésének ígéretét hordozzák. Az első ecloga hangja az utolsó eclogák klasszikus magasságába utal:

Agyudőrej közt? Uszkösödő romok, árva faluk közt?
Irok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint
ott az a tölgy él, tudja kivágják, s rajta fehérlik
bár a kereszt, mely jelzi, hogy arra fog irtani holnap
már a favágó, - várja, de addig is új levelet hajt.
Jó neked itt nyugalom van, ritka a farkas is erre,
gyakran el is feleded, hogy a nyáj, amit őrzöl a másé.

A szocialista gondolat és egyre erősebb színezetet kap, kifejezetten inkább a költői szolidaritás. Garcia Lorca a spanyol polgárháború költő halottjának sorsában saját keserű vízióinak szomorú igazolását látja.

József Attila tragikus sorsáról is mint a költésors legbeavatottabbja ugyanazon problémáknak hordozója nyilatkozik:

Garcia Lorca halott!.....s aki költő
igy tűnik el! Hát nem gyászolta meg őt Európa?

Eszre se vették. S jó, ha a szél a parázst kotorászva
tört sorokat lel a máglya helyén s megjegyzi magának.
Ehnyi marad meg majd a kíváncsi utédnak a műből.

Nem menekült. Meghalt. Igaz is, hova futhat a költő?
Nem menekült el a drága Attila se, csak nemet intett
folyton e rendre, de mondd ki siratja, hogy így
belepusztult?

/Első ecloga/

A természet, szerelem, egyre jobban a költő nagy kibontakozó
világképébe illeszkedik. A nő harcos társa lesz a férfinek. Ez
a szerelem töredékesebb, de végtelenebb is egyben.

Lesznai Anna szerint a "szerelem több a végynál, és kevesebb
a beteljesülésnél." Az asszony már a tragikus világ hősnője,
de egyben az elkövetkezendő véres holnap elől menekülő egyetlen
mentsvéra is.

Már ébredsz, álmos szelíd szemén
az éber értelem villan megint,
álmára gondol s készül a vadnál
vadabb világba, míg körültekint.

Körültekint és védő, hűs keze
néhányszor végigröppen arcomon
elalszom, fáradt szívem szíve mellett
szememre fu a jól ismert lehelet.

A férflévekkel az emlék súlya is egyre nehezebb lesz. De kinzó
végy is a hitves után, és talán banálishan hangzanának ezek a
sorok, ha nem tudnánk, hogy ezekben Radnóti kinzó önmagát adja
és klasszikussá, sőt az események súlya alatt misztikussá is
váltak:

Viesszatérek hozzád, mert kívánlak
s úgy kiáltok majd, ahogy az éji
fényben kiált a sarkok Nansene,
a messzi fénylő célt előri.

O mily régóta is szeretlek!
két napja már, hogy nem ölelsz meg!
köröm lehelem és már iron is:
"szeretni foglak túl a siron is!"

/Este a hegyek között/

A gyerekkori árvaság, a költő születése pillanatában meghalt
anya és ikertestvér az eszmélődő gyerekkorból a haldokló apa
képe egyre kísért. A Meredek ut-ban felejthetetlen költeményé
kristályosodik a többször veszeöntött és prózában is megöröki-
tett élmény:

Mögöttem két halott
előttem a világ,
oly mélyről nőttem én,
mint a haramiák,
oly árván nőttem én,
a mélységből ide,
a pendülő, kemény
szabadság tágas és
széles tetőire.

v/Huszonnyolc év/

De a 28 éves férfi a férfiváérés súlyát és kötelező erejét
érzi csak - az örömet nem. Kinzó kételyei vannak, költői
hivatásának tudata marja, de a háborúra készülő világ nem
segíti megnyugváshoz:

Milyen mély volt gyermekkorom,
s milyen magas az ifjuság!
S a két halál megérte-é?

.....

Lepke kezeddél, ints felém,
hogy jól van így, hogy te tudod,
s hogy nem hiába élek én.

Aztán összeszorítja fogát és megmutatja a minden ellenséggel
harcbaszálló egyszer majd diadalmaskodó költői hivatását. De
csak ásitó közömbösségbe vagy "remült csöndbe" ütközik, hiába

"készül vad versre" a költő.

Reménytelen napokban vénülök,
a régi villongó költőfiut
konok, nehézkes férfi váltja fel,
akit ziháltat már a régi ut.

Ziháltat, s a kacér kapaszkodót
ugy váltja fel halálos, hőse orom,
széljérta sziklásszal felé vivő
vad ut, mely tulvisz majd e mély koron.

"Milyen sokrétű a jelen pillanat, alig érintes, máris titok-
zatos súlyosztók ragadnak a multba, a gyerekkorba, de a jövő-
be is zuhanhatsz, ha magasba nézel. És ez sokkalta félelme-
tesebb kaland". - írja Leszlai Anna.

A természettel forróbb és közvetlenebb lett a kapcsolata. Ma-
gával ragadja és a lélek szintjére emeli a jelenségeket. A
hand legegyszerűsödik, bár el-elkapja olykor a pátosz /Hia-
nusz a Nilushoz/, - ennek már más a belső lelki tartalma.
Jövőbe, szabadságba vetett hitet és proletáröntudatot lopott
be a klasszikus szárnyaló ódába.

Te öntöződ, folyól
S a földig roskadó
fakról szedegethet
a kolduló.

A vándorló szegény,
aki a kőkemény
rend alján háborog
s villongva nő.

Természeti képei súlyosodnak, egyszerűsödnek és józan megnyug-
tató élmény teljességével kritályosodnak ki akkor, amikor leg-
jobb lenne a nagy kaoszba menekülni. A költő önuralom egyik
legszebb példáját nyújtják a "Majnaltól éjfélig" c. istenhegyi
jegyzetek:

Leszlai Anna: Meredek ut. Nyugat 1939.

Fejem fölött a vén tetőben
szu gondolkodik, majd régni kezd.
S finom fehér fapor perog
a versre, melyhez ép
egy-egy szállongó sort vetek.

/Lapszélre/

Ebben a kisversben a szu már nem diszitő elem többé, hanem cselekvő része a költő lelkének. "A külvilág és a belső élet találkoznak, a határ leomlott. Ez a költő természetszerűen bekövetkező győzelme a földi valóság töredékeségén".- írja Lesznai. Ennek a gátleomlásnak legbeszédesebb igazolói ezek a kis papírszeletkék, elszórt gondolatok, gyötrődések rövid lerögzítései. A haláltudat majdnem minden darabjából ki-ki sir. Embersége nem szakad el az örök természettől, sőt belőle merít erőt és hitet. "A szóból kép, a képből zene, a zenéből lélek válik magától értetődő könnyedséggel."

Felcsillan az alkonyi kéken a Vénus
s máris jön a hold, hintázik az alma sötétben
szél söpri a port. az égon,
Készülj, Egyedül, egyedül esel át
a halálon.

/Nyolc óra/

A költő és a külvilág viszonya, a megnemértettség, a bizonytalankodás és költői hivatásába vetett hitének megingása egyre erősebb hangot kap a kötetben. "De mondd, a mű - az megmarad" kérdi önmagától. A vérbe, szennybe, háboruba süllyedt ország egyre határozottabban vetíti előre árnyékát s vele együtt az igazi költő magányossága is keserűvé válik:

A világot már nem éreted,
s nem tudod, hogy téged itt ki értett. -írja.

A reagálás egyre gyöngébb, és lassan rezignáltságba süllyed a költő:

Még szomorú se vagyok, megszoktam e szörnyű világot
annyira, hogy már néha nem is fáj, - undorodom csak.

A fásultság azonban csak pillanatnyi hangulat, gyorsan továbbebben, hogy új, harcias verseknek adjon helyet. Ezna költő igazi hangja - a megnevelkedés. "Radnóti vállalja a költői öntudat felelősségét. Ezért van, hogy verseiben ugyanaz a zsongó fény, csillogó árnyalat és álomközi lebegés, mely régebben csupán ékesség, báj volt, ma már jelentéssé süllyed, a rokonszenv - szeretete az ösztönös megérzés próféciájává komolyodott." A csöndes humor is benne mosolyog ezekben a sorokban:

Barátain, ha rövid a papír,
az ember akkor apró verset ír,
higgyétek el, a rövid is elég,
meghalok, ugyanis minden töredék.

/Röviden/

Radnóti alapjában véve derűs és gyermeki lelkét mutatja ez a bájos kis széljegyzet:

Ringóra dongó. Leírtam s nem merek
felnézni most. Csak várok és sunyitok,
kezemre ütnek-e régi mesterek?

/Büntudat/

Es miként bátorságát alázat, felháborodását gyengédség burkolja, úgy Radnóti verselésében sincs semmi hetykeség. Érzése csak annyi rimet és ütemet terhel ki magából, amennyi a kifejezés tökéletességét szolgálja. Játékossága sohasem felesleges cicoma, "de nem is a varázslatok rejtelmese groteszk álca varázsköntöse..... Radnóti ha játékos, valóban játszani akar. Ha komolyan beszél, formája halk, illedelmes és észrevehetetlen, mint a szivbőlfakadó jámodor." /Lesznai/
Tartalmi igénytelenek és azok az eszközei is. Céljai viszont a legmagasabbak. Létezését akarja rányomtatni, csupaszon, közvetlenül, pucéran magamagát festék és póz nélkül. Versei egytől egyig S.O.S. jelek a pusztulásra ítélt költői nemzedék egy tagjának keserűen keresetlen megnyilatkozásai.- írja a kötetről Németh Andor. "S ki tudja meddig élek....Mennyi az amennyit eddig éltem?" - veti fel a kérdést 29.születésnapján. A másik versben már meg is van rá a felelet:

Németh Andor, Menedek ut. Szép szó 1939.

Éltem, de élni mindig élhetetlen voltam és
előre tudtam, eltemetnek végül itt.

/Majd így tündööm/

Pedig:

.....senki rossz
nem él szivedben, mégis üznek,
rák épülget benned, vagy leszurnak
nem mindegy, mondd? vagy tán a máglyatűznek
hiányzik majd a költeményed,
ha többé senkit már nem irsz,
mert mi verssé lenne füttybe téved?

Meghökkenítő jelzői itt is föl-föl bukkannak /Szakállas lábú
ló, kegyetlen szárán él a barka, s csonós sötét, szakállas
nélabu/ szürrealista képeire és fölfigyel az olvasó: két
felle egymásra dörög, az este a gék között markolász, a
gyökerek szuszognak és felsírnak, az este hagymaszaggal üd-
vözöl. - de ezek ma már nem hatnak zavarólag, szerves része-
ivé válnak a versnek, kitűnő érzékeltető mivoltuk még bizarr-
ságukat is feledtetni. Nem illik rájuk a Kraftausdruckok ké-
fejezés, sokkal inkább az erőt képviselik. "Finom-rajzu,
apró nyüzsgések, zizegő árnyalatok, rezzenetek lettek egygyé.
Radnóti világa, amely övé volt már akkor is, amikor első ver-
seit írta. S ha új versei hibátlanabbul kerekednek képpé és
tökéletesebben zenélnek, úgy mi meglepetés nélkül csodálko-
zunk, mint azon a magátólértetődő varázslaton, amely minden
bimbó viragga feslésekor megismétlődik." - írja a költő
formai és nyelvi gazdagságáról - Leszlai Anna.
Végezetül beszélünk kell a Himnusz a békéről c. verséről.
Még el sem kezdődött a háboru nálunk, Radnóti már a béke után
sóvárog, eddig alig ismert intenzitással:

O jöjj el már te szellős március!
Most még kemény fagyokkal jó a reggel,
didergő erdők anyja téli nap:
leheld be zuzós faidat meleggel
s állj meg fölöttünk is, mert megfagyunk
e háboruk perzselte télben itt,

ahol az ellenállni gyöngy lélek
tanulja már az öklök érveit.

És a fiatalkori idill milyen óriási távlatot kap ezekben a sorokban:

Nyarakra gondolunk s hogy erdeink
majd lombosodnak s bennük jární jó,
és kertjeinknek sűrű illatában
fáján akad a hullni kész dió!

A megálmodott kép valóra vált, a sóvárgott béke eljött, de nagy rajongójának csak sírfelirata fogadhatta már, melyet a sorsát tudatosan vállaló költő 1938-ban így fogalmazott meg:

Csak éltem itt, szegényen s jámboran,
míg végül elástak ide.
Sosem feledtem el, hogy meghalok,
ime.

/Sírfelirat/

Radnóti Miklós prózája.

Radnóti Miklós disszertációja "Kafka Margit művészi fejlődése" címen a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma kiadásában a Prometheus nyomda betűivel jelenik meg 1934-ben. A címpapot Budai György fametszete díszíti. A könyv megjegyzése szerint a tanulmány első kiadása a szerző családi nevéen Radnóczy Miklós néven jelent meg". A dolgozat célja a lélek és forma fejlődésének vizsgálata Kafka Margit művészetében és ezen keresztül írói voltának meghatározása - írja bevezetésében Radnóti. Radnóti a szellemtörténeti módszer és az eddigi magyar Kafka kutatások bőséges, de kritikus felhasználásával új, teljes képet rajzol Kafka Margitról. A szellemtörténeti módszert talpára állítja, a szellem nem "vizek fölött szállongó elvontság", hanem a kornak, társadalomnak, osztálynak lüktető, valóságos szellemisége. Kafkát beállítja korába, osztályába, részletesen kutatja asszonyi jellegzetességeit. A nyelvteremtő avatottságával ír Kafka nyelvéről, de nem feledkezik meg annak a nőnek a szocializmusáról sem, aki nemes

versengéssel írta egy szabadversében: "Ne feledjétek ti férfiak, hogy az asszonyvér sem drágább a harcra". Fejtő Ferenc ír a Szocializmusban kritikát Radnóti disszertációjáról: Radnóti végkövetkeztetése nagyon elüt a szokottól. Radnóti szeretettel foglalkozik tárgyával és mégis megőrizte a distanciát. Szerinte Kaffka kihullott a rostán, mert nem teremtett, hanem ábrázolt - önkifejezést adott, de az én melyet kifejezett nem ért le az igazi mélységekig. Schöpflin Aladár a Nyugat-ban felszólal az ítélet kegyetlensége ellen. Szerinte vannak ma is nők, akik passzív szenvedéssel fegyvertelenül küzdenek az élettel. Vannak ilyen nők. Igen, de problémáik nem tipikusak, nem általános érdekűek, egyéniek és elszigeteltek, a hangsúly máson van: mások a színeink és éveink, más állomások felé haladunk, s a bíráló kegyetlensége csak az idő kegyetlenségét regisztrálja."

Radnóti maga zárja le ezt a kérdést tanulmányában, amikor Kaffkával kapcsolatban saját szocialista állásfoglalását szögezi le: "A társadalom ábrázolás - a régi szociológiai jelleg helyett - új lényegét kap. A régi, a megfigyelt társadalomra épült - az új teremti a társadalmat."

A Kaffka Margit tanulmány irodalmi jelentőségén a prózai stílus tökéletességében, minden sorában egy költő kezevonását hordja magán.

Ikrek hava - válogatott versek.

1940-ben az Almanach adja ki Radnóti egyetlen jelentős prózai művét /a Kafka tanulmány - disszertációb/ a válogatott versekkel egy kötetben. A mű címe: Ikrek hava.

Ismerve Radnóti születésének tragikus körülményeit, azt hinnék, hogy ez a cím a költő életregényét takarja, azonban már az első oldalon kiderül, hogy prózába bujtatott költeménnyel van dolgunk. Csak költő kezdhet így el regényt: "Különösen sokat gondolok Agira, a kishugomra mostanában. Nem láttam évek óta már." Radnóti életének egyes - lírikus költő szempontjából érdekes jelenségeit örökíti meg a mű, mégis megfelel a teljesség és befejezettség minden követelményének, Radnóti egyéniségének, költészetének megértésére rendkívül fontos pszichológiai, tárgyi magyarázatokkal szolgál.

A gyermekkor élményein kívül sok szó esik ebben a kis regényben a költészetéről, a fordítás művészetéről, szürrealistákról. De a közéiktatott részek nélkül is ki lehet találni, hogy költő, írta. Ismeri a regényírás eszközeit, a próza törvényeit és módszereit. Csak az árnyalatnyi eltérések, a módszerek és eszközök alkalmazásának mikéntje árulkodik a lírikusra.

Vas István a Nyugat 1940-es évfolyamában így ír erről a jelenségről. "Igy pl. ennek a kisterjedelmű prózának szerkezetében is fontos szerepet játszik a nagy modern regénykolosszusok problémája: az idő. Amíg azonban a regénynek és a tudománynak közös tulajdonsága az elemzés, az élet bonyolultságának leleplezése, addig a költő előjoga, hogy az életet bizonyos nemes és sűrített értelemben egyszerűsítse. Aki az idő boszorkánykonyháira, szeszélyeire kíváncsi, olvasson Virginia Woolf-t, Proustot stb., de ne lírikusokat.

Nem tud elszakadni a lírikus "attitude"-tól. Minden játéka az idővel arra jó, hogy az idő egyszerűségét és egységét a múlt és jelen egyidejűségét példázza.

A regényben többször szerepel egy francia eredetű kitétel: Nagy dolog a gyerekkor! a gyermekkort gyakran idézi. Nem azért, hogy egy lélek fejlődését magyarázza "egy-egy motivumból nem fuga lesz, hanem dal, önmagáért való. Mint ahogy a gyermekkorhoz sem a szagok, izek, emlékek tapogatódzásával jut el, hanem a hang közvetlen kapcsolásával." Sokszor fülelünk

egymás felé - írja mostohahugáról, aki messze él s akivel évekig nem látják egymást. Ugyancsak róla: "Ha régondolok, egy mondat lejtését hallom, izgatott kislányhang mondja és izgalomba hoz" Vagy: "En hangokat hallok, néha csak zörejeket, néha dallamot is, sokszor meg egész párbeszédnek kezdődnek bennem". De nemcsak a valóságos, bár letűnt hangokat hallja: "Hallani vélem, hogy szalad a falon végig zsinórban az áram, hallani vélem, hogy dong a körtében a fény."

Verseiben olyan gyakran szereplő képek vissza-vissza térnek itt is: "Ilynekor lép be szobánkba hangjaival az utca és az udvar". Vagy: "Egy foltot félve megérintek nem szalad-é el". Háborúval, forradalommal, szomorúsággal és félelmekkel teli gyermekkor bontakozik ki előttünk. A legtragikusabb talán az a fejezet, amelyben anyja halálát felfedik előtte és megtudja a valóságot: akit anyjának hitt és anyjaként szeretett - nevelője. "nem gondolok semmire, magányt érzek és didergek - írja. Teljes árva vagyok!" - tör ki belőle az elkeseredés. És elkezdődnek kínzó problémái. "És most azt se lehet tudni, hogy én haltam-e meg, vagy a testvérem. Ha iker-gyerekek vannak, honnan lehet azt tudni!?".

A félelem a döntő motívum, amely gyermekkorán végigvonul. A titkon kilesett kivégzés, az apa halála, az éjszakai gyaloglások, a nagy egyedülvalóság, az anya és ikertestvér halála, körülményeinek feltárása egy-egy rezdülése csak annak az egyetemes félelemérzésnek, mely egész gyermekségére rányomja bélyegét. Az élete későbbi eseményeiről vázlatosan egy-egy helyzet vagy hangulat kiemelésével emlékezik meg. Ezeket csak a líra hangján tudja elmondani: "S akkor elkezdődött valami, amiről csak verset lehet írni....akkor kezdődött volna az ifjúság? S micsoda évek! Te maradtál meg? vagy a másik? megölted őket - beszélt a hang".

A regény egyes fejezetei önmagukban is megállják a helyüket, mint elbeszélések. Tudjuk, hogy Radnóti legjobb verseiben idilli költő s az maradt ebben az elbeszélésében is. A gyermekkor élményét, amely egyáltalában nem idilli, hanem vérrel halállal, nehéz emberi indulatokkal tragikus és súlyos át-hangolni Radnóti fegyelmezett és finom stílusához nem volt könnyű dolog.

"Helyenként, különösen a szereplők szájából közvetlenül idézett mondatban nem is sikerült tökéletesen". - írja Bálint György. Az első világháború levegőjével kezdődik s a második világháború mozgosításának hangulatával végződik az Ikrek hava. A két háború kerettel zárja le a cselekményt. Család és barátok nélkül, egyedül marad a költő: "Apa meghalt, meghalt anya is. És anya távolél, távolél Ági is. És meghaltak sorra mind a többiek...."

A könyv három jambikus lejtésű sorral végződik, melyek a közi a harmadik az utolsó prózai sor befejező szavára rimel. Mint ahogy a próza verssé, olyan észrevétlenül finomul a kemény, kopor valóság, lágy idill költészetté:

"Mikor mulik el a gyerekkor? S mikor az ifjuság? s az élet? észre se venni. Kétszer leshettem meg csak a pillanatot, mikor a szírom elhagyja helyét s a földre hull. S tulipán volt mind a két virág és mind a kettő fehér.

S halott-e már a perdülő szírom,
ha hullni kezd?
vagy akkor hal meg, hogyha földet ér? "

Válogatott versek.

Radnóti Miklós 1940-ig megjelent köteteiből Válogatott versek címen jelenik meg egy csokor az Ikrek havával egy kötetben. Ezekről a versekről az egyes kötetek elemezésénél bővebben megemlékezünk. Bálint György írt a Válogatott versekről kritikát a Nyugatban, amely összefoglaló jelentőséggel bír. Az első kötetekről mondja: "Jött egy korszaka, melyet nem helyeselttem mindenben. A nyelvi felfogás korszaka volt ez, az ifjú Radnóti lázasan kísérletezett, és megoldásait nem tartottam mindenben szerencséseknek. Kissé tulságosan sűrű, bonyolult volt a nyelve, furcsa népies archaizáló - expresszionizmus". De értékesek voltak ezek a versek: erő volt bennük, kultúra, meg nem alkuvó, önkinzó lelkiismeretesség, "és ami a legfontosabb, senkire sem emlékeztetett a modern magyar lirában". Hangulatskálája nem tulságosan széles, de az árnyalatoknak gazdag változatát találhatjuk meg bennük".

Radnóti politikai magatartásáról és szociális felfogásáról

az addig megjelent kötetek alapján ezt az összefoglalást adja: "Tudomásul veszi a kort és tíz év óta növekvő keserőséggel tiltakozik ellene. Nem éppen politikus költő, de szemlélete ösztönösen dialektikus. Feszültségekben, ellentétekben látja a világot, a társadalmat éppugy, mint a természetet. Minden élő mélyében megéri a készülő halált, de érzi azt is, hogy a halál nem szakíthatja meg az élet örök, herakleitoszi patakzását:

S az ég a tengert tükrözi

a tenger az eget.

/frisztannal ültem/

Ez a kettős kölcsönös tükrözés jelenti a költő és a világ örök dialektikus kapcsolatát".

A másik állandó jellegű - valamennyi kötetben végigvonuló - jelenség: Radnóti halálérzése. "A konkrét történelmi helyzet, az erőszakos, korai halál szimbólumává válik strófáiban". Ez azonban nem a költői "kira-bosszu" magatartását váltja ki belőle, hanem a "fölebe nő", fenkölt elszántsággal hirdeti a meg nem alkuvó munkát, a szellemi ember és a társadalom-kritikus rendíthetetlen kitartását a halállal és a veszéllyel szemben". Bálint György ezt a kritikáját 1940-ben írta. Azóta Radnóti szemléletében az idő és az események új távlatokat nyitottak, de amit ebben elmond róla örökérvényű és a költő megértésében alapvető jelentőséggel bír.

Radnóti Miklós fordításai.

Radnóti Miklós költői arcéléhez szorosan hozzátartozik műfordítói munkássága. Költőtársai azt hitték, hogy ezen a területen jut el majd a legnagyobb magasságokig. Fordításra azoknak az európai költőknek műveit választotta ki, amelyek tartalmilag és formailag legközelebb álltak hozzá.

1940-ben Vas Istvánnal együtt fordítja le Guillaume Apollinaire Válogatott verseit, amely a Vajda János Társaság kiadásában jelenik meg. 1941-ben Képes Gézával, Vas Istvánnal és Szemlér Ferencsel közösen fordított versei Szerelmes versek c. antológiában a Hungaria nyomda R.T. kiadásában két ezredév költészetünk legszebb szerelmes verseit gyűjti össze. 1943-ban

két igen jelentős fordításkötettel gyarapítja irodalmunkat: "Orpheus nyomában" címmel a Franklin társulat kiadásában jelennek meg, majd "Jean de la Fontaine: Válogatott meséi" címmel. Töredékes drámafordításai közül a legjelentősebb Shakespeare: Vizkereszt-je, amelyet Rónai György kiegészítésével 1947-ben a Nemzeti Színház mutatott be.

Radnóti-ról a fordítóról Vas István nyilatkozik leghitelesebben: "Radnóti fordítás művészete - mint egyébként saját lírája is - elsősorban franciás. Legfőbb diadalai La Fontaine-n kívül a Fleiade-költők: James, Apollinaire, Cocteau. Ez persze nem jelenti azt, hogy latin és német fordításai, vagy Shelley "Hellas"-ának zárókórusa, vagy a Vizkereszt meglevő két felvonása nem sikerültek kitűnően. Radnóti "franciássága" azt a józanságot, mértéktartást, arányérzéklet, a feszült intellektualizmus és romantikus szenvedély végleteitől való huzódást jelenti, mely a francia líra sajátja - ha nem a Villon Baudelaire-féle kivételekre, de a Charles d'Orleanstól és a Fleiadetől Racine-on át Apollinaire-ig, Cocteau-ig és a mai napig állandó jellegzetességére gondolunk.

A fordítás kötete a csodálatos tökéletességű Orpheus nyomában csupa rekonról vall, nyilvánvalóan vállalt rekonságról. Fordításaiban Tóth Árpád ~~rekonságról~~ Árpád hagyományait követi. Fordítói válága szűkebb, de egyöntetűbb és harmonikusabb. A hűség mellett lágy, simulékony és kifogástalan zenét követel. Tóth Árpád elve az volt, hogy minden fordítási probléma olyan, mint egy matematikai feladat: csak egy tökéletes megoldása van. Persze az ilyen fordítás csak hosszadalmas érlelő munkának lehet gyümölcse." Radnóti addig latolgatott, forgatott egy-egy sort, amíg a végérvényes megoldást meg nem találta. De mindez nem elég! Radnótinak majd minden fordítását lírai kegyelem, magasabb rendű szerencse tünteti ki" - mondja Vas István.

Az Orpheus nyomában c. kötetében egy költő vándorol az örök Európa tájain, bejárja a görög, latin, angol, francia és német költészet vidékeit a Krisztus előtti VII. századtól napjainkig. Az európai költészet klasszikusai: Sappho, Ibykos,

Anekpegn, Catull
Vas István: Jegyzetek Radnóti Miklós La Fontaine fordításaihoz. Magyarok 1948. május.

Anekreon, Catullus, Vergilius, Horatius, Tibullus, Vogelweide, Ronsard, du Bellay, Shakespeare, Chenier, Goethe, Schiller, Hölderlin, Byron, Shelley, Keats, Mallarmé, James, Rilke, Cocteau és a többiek vonulnak fel csodálatos verseikkel. De felfedezésekben is gazdag ez a könyv. Gyönyörű eddig nem ismert epigrammák, Franciaországban is csak ujabban felfedezett Nerval és a modern költészet egyik mestere Apollinaire, a kortárs Larbaud és Montherlant munkái szerepelnek a kötetben. 74 vers művészi fordítását adja.

A kötet utóhangjában a fordítás művészetéről, a költőről és az emberről maga Radnóti vall. "Ez a kis könyv nem "az európai költők antológiája, - egy költő műfordítás költeménye csupán Európa költőiből, kedves költői vagy kedves versei közül néhány, magyarul.... A költők többé-kevésbé sikkaszt Orpheusok ma is, de ezek az Orpheusok nem egy nyelven énekelnek, s az elbűvölt menetben most ott vonul gyakran a többi költő is, a mindenféle nyelvet értő állatokkal, gákkal és nimfákkal versenyt fülelve érteni akarják az énekes nyelvét, mely más, mint az övé. A költő fáradhatatlanul fülelve és jegyezve követi a másik énekest - esetleg évekig, aztán egyszerre meglesi és írni kezd. Ezeknek az idegen nyelven írt rokonverseknek némelyikét hónapokig s nem egyszer évekig mondogattam magamban. Egy-egy soruk elkisért, próbálgattam magyarra hangolni otthon az íróasztalom fölött és vendégségben, idegen szobákban, országutakon, marhavagonban, horkoló bajtársak fölött, könyvtárban, hangversenye, ébren és álomban. Életem súlyos éveiben vigasztaltak, gyötörték, védtek, védtek sokszor magam ellen is ezek a görög, latin, francia, angol és német versek. Egyik versben a dallam ragadott el, másikban a kép, harmadikban pedig egy megoldhatatlannak látszó probléma izgatott, de legtöbbször persze minden együtt, a vers maga... ..S van-e izgatóbb feladta, mint megoldani egy központozás nélküli francia szürrealista verset. A műfordító költő tudja, hogy nem lehet fordítani, csak újra megírni egy idegen verset, s hogy minden műfordítás - kísérlet. És tudja azt is, hogy kevés kivétellel nincs olyan idegen vers, amit nem lehetne éppen magyarra fordítani. Csak kicsit Orpheusnak kell lenni hozzá."

Radnóti jellegzetes és igazi fordítói arcát, és a klasszicizmussal vállalt közösségének bizonyítékát nem annyira a Horatius, Catullus és Propertius fordításokban, mint inkább a Lafontaine kötet éajátos, meg-megbomló, majd ujjászülető fegyelmében kell meglelnünk. A halál közönsége vezet el Radnótit Lafontaine-hez. "Idilljének és halálának egyensúlyát - klasszikus egyensúlyát - egy nagy kor egyensúly-klasszicizmusának példája vonzotta: a francia XVII. századé! - írja róla Sötér István. S hogy miért épp La Fontaine példája bizonyult számára leginkább vonzóknak, azt megérthetjük, ha szembenézünk e rejtélyesen tökéletes és a francia klasszicizmus mélyén megbuvó erőket oly csodálatosan összefoglaló állatmeseköltő mindkét arcával. Az első a klasszikus La Fontaine derültnek ígérkező arca - a moralista arc." La Fontaine kora, mely az idill édességét és a halál hősiességét tudta egyensúlyban tartani Radnóti világához hasonlatos, mely épp oly kevésbé ismeri a kételyeket, mint a La Fontaine-é. Radnóti első La Fontaine fordítás kötete 1943-ban jelenik meg. Ennek előszavában Radnóti saját költői világába, politikai felfogásába, egyéniségébe enged bepillantást. Erről a bevezetőről, melyben La Fontaine költői és emberi arc-képét soha nem látott tisztasággal érzékelteti Radnóti. Vas István így ír: "De miért is nem értettem meg ezt én annak idején Radnóti bevezető tanulmányából? Mert megtévesztett egyszerűsége, közvetlensége, látszólagos igénytelensége. És milyen jólesik ma az elméletekkel és dühökkel tulterhelt tanulmányok után elolvasni ezt a kis esszé-remeklést, melynek már egyszerűsége, közvetlensége és tartózkodása is hitvallás az igaz költészet mellett. Holott Radnóti egyéniségén kívül alig van benne újdonság.....saha, még Taine és Valéry hatalmas tanulmányai után se tudtam ilyen elevenen megérteni La Fontaine alakját és költészetének jelentőségét." Majd 1947-ben Sötér István tanulmányával a Franklin Társulat kiadásában új, teljesebb La Fontaine kötet lát napvilágot.

Sötér István: La Fontaine és Radnóti Miklós

Jean de La Fontaine válogatott mesék /Franklin/

Vas István: Jegyzetek Radnóti Miklós La Fontaine fordításához.
Magyarok . 1948.

A költő tragikus halála ad jelentőséget a kötet minden egyes sorának. Csak a szomorú történelmi események tükrében döbbenünk rá a fordítás, a tárgyválasztás és a La Fontaine - Radnóti -féle lelki rokonság nagy jelentőségére. Sötér István fejti ki igen szépen ezt:

"Radnóti a maga rajongásainak és halálfélelmeinek paradicsomból nagyon is otthonosan rándulhatott ét e bölcsen vad vidékekre, melyeknek lankáin tücskök és hangyák, ráspolyevő kigyók és szónoki nyelven érvelő rókok tanyáznak. Természetesen azokat az igéket hallja beszédükből, melyekre maga is leginkább kíváncsi. Rend honol La Fontaine világában...

A Tajtékos ég költője mintegy elégtételt vesz magának a sorson, amiért neki nem adatott meg, hogy ugyanolyan autonóm világot építhetett legyen, mint La Fontaine....Éppen ezért válnak a La Fontaine fordítások fordítások Radnóti költői pályájának nem mellékterveivé, függelékeivé, hanem kiegészítéseivé".

A másik ok, amely La Fontaine fordítására serkenti: a formabontó ösztön ugyanaz, mely a huszas évek francia lírája felé vezet és viszi. Ez az antik formák felújításában és gazdagításában jelentkezik. Cinkos módon figyelt minden kísérletet, minden erőfeszítést, mely a régi rendet próbálta megdönteni, de addig békét kellett kötnie a forradalom és a klasszikus egyensúly között. "S ezt az egyességet csak tulajdon költészetén kívül köthette meg - ha ugyan nem akarta könnyelműen kockáztatni művének megértékesebb gyümölcseit. Így vált La Fontaine meseműve egy szabad és nyugtalan, kereső és kielégítetlen lélek fájdalmasan áhitott és céltudatosan kivívott elégtételévé."

Radnóti verseiben a rejtelmes La Fontaine szólal meg, a játékos forradalmár, a bölcs lázadó, az alexandrint robbantó klasszikus, kinek műve baljósan mutat túl tulajdon korán s egyszerűségében a legbonyolultabb örökséget hagyja ránk - örökséget, mely homályba sápasztja Corneille és Molière leginkább klasszikusoknak vélt lapjait is - írja Sötér.

Radnóti a különcöt, gátlástalant és szelid anarchistát szeretette benne. A La Fontaine - i formának elsősorban forradalmi elemei hatottak rá, mint maga írja: "megbontja az alexandrint, nem tiszteli a szent sornetszetet." Ugyancsak Radnóti írja róla, hogy La Fontaine pontosan tudta, hogy a formátadás a

a lényeg". Ő, aki Aesopustól, Phaedrústól s még tíz mástól kölcsönöz, megírja a Pávatollakkal ékeskedő szajkót. A tolvaj írókról, és a és a Pásztor és az oroszán bevezető-sorait, mert tudja, hogy az "itt-ott egyes vonás, ha mégis az enyém", a költői művészet lényege." /Radnóti:bevezetés/
La Fontaine-t eddig mint meseíró-t és nem mint költőt fordították. Radnóti visszadta La Fontaine-t a költészetnek. Jegyzetében így magyarázza: "La Fontaine-hez hivebb a fordító, ha a magyar sort úgy bővíti szükség esetén, hogy a cslekményből természetesen folyó újabb motívumot illeszt be, ahelyett, hogy szót szaporítsa. Ilyenek, hogy a "legsúlyosabbakról" essék szó, pl. a Nyul fülében:

Eg áldja hát tücsök szomszéd, én költözöm,
a végin még - szarvvá lesz két fülem- s köszön,
s ha kisebb volna, mint a struccé, - gyöngye lélek
én félnék akkor is! -

vagy a Farkas és a sovány kutya címűben:

A házőrzőnek üdv, - a névjegyem hagyom -
szól farkas ur s lohol.

Ezért ill. ezekért a műfordító vállalja a művészi felelőséget. Ugy érzi, hogy ezekben is hű La Fontaine szelleméhez". Radnóti kora, s a halálfélelem kísértetiesen jelentkezik az állatvilágban. Így válnak ezek a fordítások legbensőbb költői vallomásokká pl. a: Városi és mezei patkány-ban. A megzavart városi lakoma után a mezei patkány így szól a városihoz:

Elég volt - felelt a másik -
holnap én hívom meg önt
uri koszt nem lesz rogyásig,
de nagyuri lesz a csönd,

semmisen rémit a réten,
ugy eszünk. Nem élvezet,
hogya jódolgonk felett
rettegés lapul sötéten.

Vagy a gyáva nyulban, ahol fél, hogy a szarvat hordó többi állattal együtt számúzik, mert két fülét szarvnak nézik.##
A Két bika meg a béka c. mesének a tanulsága is Radnóti korának élénk vádolója:

Igy van! S bár mindig más a kor,
bolond nagyok miatt kis ártatlan lakol.

Szabó Lőrinc a műfordító szemével bírálja a kötetet: "Mint műfordítás egyik legsikerültebb darabja a kötetnek: az orosz-
lán és a patkány meseje, különösen a négy első sora:

Bánj ugy mindenkivel, hogy hála kösse hozzád,
gyakran segít egy kis barát, ha senkimás.
Két példám is van itt, ezek az állítás
igazságát megsokszorozzák.

Ez a teljes, szép, nyugodt zengés, teljes egysége formának és tartalomnak. A husz közül legszebben fordított mese pedig a "Levágott farku róka." Bravur, bagyszerű megoldás, igen sok van a kötetben:

Barátom, - szól a vén kakas, szíveure ír
minden szavad s hunyó napomnak éke, úrága
virága
e békehir.

Az eredeti lejtés egészen ilyen keccses, játékos, huncut s ugyanigy bujkál és hajlong: az ilyen tökéletes megoldások azok, amelyek tehetsége legfelsőbb határán mutatják Radnótit és amelyek előtt boldogan hajlik meg a fordító kollega, mint kritikus, rögtön mondván is már magában a magyar szöveg mellé az eredetit:

Ami, reprit le Coq, je ne pouvais jamais
Apprendre une plus douce et meilleure nouvelle
Que celle
De cette paix."

És végül álljon itt egy idézet, melyet Radnóti egy egész nemzedék nevében mondott ki a Kigyó és a ráspoly c. versben:

Ez néktek szól ma itt, silány, alentas lelkek
ti semmire se jók, kik mégis marni mertek, -
hiába minden méggetek.

Hát érthattok ti, bár fogaitok kívásnak
oly sok szép alkotásnak?

Martok, de bronz, acél s gyémánt a műremek.

Mindezt pedig tulajdon művéről is mondhatta volna! Nem utol-
só sorban épp ezekről a La Fontaine fordításokról, "melyeknek
aranyos klasszicizmusán a baljós jelenkor gyássa és gondja
út át - s melyeknek igazi jelentősége még csak az, hogy egy
utolsó, s oly ragyogóan megállt próba előtt Radnóti Miklós
költészetének legmesszebb vezető útját megnfították. /Sötér/

Tajtékos ég.

Ezen a címen jelenik meg Radnóti posthumus verskötete a
Révai irodalmi intézet kiadásában 1946-ban, amely 1937-től
1944-ig írt verseit foglalja magában. A két beszédes év-
szám, amely a történelem egyik legsötétebb korszakát jelzi,
mintegy kommentárul szolgál a kötet olvasásához. Korábbi
versei, amelyek erős tendenciát mutatnak a halál és az egyre
súlyosodó történelmi események hatása alatt - teljes felbomlás
és pusztulás irányába, szomorú tényekkel kapnak aláfestést.
Ha végiglapozzuk az előző köteteket - a Tajtékos ég távla-
tabél -, úgy tetszik, hogy valamennyi előző sora csak elő-
készületnek, tartalmi - és formai gyakorlatnak számíthat,
az utolsó versek nagyszerűsége mellett. Pedig valamennyi ver-
sén végigcsendül korának változó és mégis egyivásu hangja.
A harmincas évek kamaszosan derűlétó szilajsága mögött az
európai szabadsághozzalmak rövid, de erőteljes hulláma tükröz.
De 1933. fordulójával ránk köszönt Európa éje. A költő befele
fordul - mit is tehetne? - s a társadalom ránehezédő szörnyű
magányát megkísérli feloldani a természet, a szerelem csalóka
mély vizében. De menekülés nem adatik, csak szembenézés azok
számára, akik saját sorsukon túl a világ öntudatát vállalják
magukra.

A "reménytelen hősiesség" évtizede ez, amikor a társadalom szörnyű ellentmondásai szembekerülnek az ember tudatával... Csak a szörnyű alternatíva marad meg, a háború, mely tán méhében rejti az ismeretlen magzatot: szabadság." - írja Nagypál István Radnóti tanulmányában.

Ez a rövid visszapillantás Radnóti költészetének történelmi hátterére talán megvilágítja azt a fejlődést is, amely az eseményekkel párhuzamosan Radnóti lírájának tárgyi motívumait, formai és stilisztikus jellegzetességeit szükségszerűen irányítja és a legnagyobb költői magasságokba lendíti. Nem érdektelen följegyezni, hogy Radnótit a nagyközönség ezen a kötetén keresztül ismerte meg. Hogy mennyire az egész embert, kort, költőt, szociálistát hordozza magában ez a kötet, bizonyítja az is, hogy a költő megismeréséhez ez a versgyűjtemény is teljességgel elegendő azok számára, akik érzékkel rendelkeznek az igazi irodalom iránt. A tanulmányíró, aki a fejlődés és kibontakozás útját figyeli, Radnóti valamennyi munkájával foglalkozik, de a költő értékét, emberi és politikai súlyát, ennek a hét súlyos esztendőnek a termésén méri le igazán.

A férfivaéérés, az egyre fojtóbb politikai légkör és a formai gazdagodás hármasságának tendenciája vezet a Tajtékos ég kapujához. A Tajtékos égben a három eredő összeforr: itt minden vers egyetlen megrázó élményből táplálkozik: "halálra érek én is" - írja 1943-ban. És egyik utolsó verse így zárja le a föl-villanó emlékek sorát "ami volt annak más távlatot ad a halál már". Igen, más távlatot ad a természetnek, a szerelemnek, más megvilágításba helyezi az eseményeket, mássá formálja az embert. Súlyos kötelezettséget jelent ez a biztos haláltudat az emberre és költőre egyaránt. Radnóti költészetének tárgyán és formáin vizsgáljuk meg ezt a változást.

Ha a régi gyökérből is táplálkozik, ha bukólikus képek villannak fel benne, ha az élet, a gondtalan ifjuság egy-egy féltve őrzött emlékét tartogatja még számára - a halál terhes-ségével súlyosodva ötvöződnék azok verssorokká. Mintha valami titkos méreggel oltották volna be az érzékeny költői szervezetet és ez a méreg egy két perces alattomos megszakítással ujult erővel mardossa és teljes pusztítással fenyeget.

Az a néhány vers, amely csodálatosképpen ment még ettől az egyetemes és átfogó haláltudattól szinte szokatlanul hat. Pillanatnyi lélekzetvétel a pusztulással terhes versek sokaságában. Ezekben viszont a nagy élményeken és eszméken csiszolódott költői nyelv, - amely most, hogy végzetesen kötelező és vállalt élményvilágtól egy-egy pillanatra elszakad - hat a legteljesebb művészi érvénnyel:

Mert itt van az ősz. A diét leverik s a szobákban
már csöppen a csönd a falakról.
Engedd fel a válladon álmódzó kicsi gerlét,
hull a levél, közelít a fagy és
eldől a merev rét,
hallod a halk zuhanást.

/szerelmes vers/

A természeti képek is fel-fel szabadulnak néha a halál közelsége alól:

Egy szellő felsikolt, apró üvegre lép
s féllábon elszalad.
O április, o április,
a nap se süt, nem bomlanak
a folyton nedvesorru kis rügyek se még
a füttyös ég alatt.

/Április/

Vagy a bukolikus hang tér vissza régi tisztaságában és eredeti értelmezésben:

Egy szürke kecske állong,
szóréen a fény kialszik,
szemén kigyul az álom,
nagy tögyén napsütötte
füvek hatalma duzzad
s túl néz a langy karámon.
.....
szakálla leng s csomóstul
apró, sötét golyókat,
szór szerteszét az éjben.

/Kecskék/

Hiába forgatjuk a kötetet, hogy még néhány ilyen pihenő állomás, ilyen halálközelségtől mentes költeményt találjunk - nincs. Bóka László a Magyarok-ban írt kritikát a Tajtékos égről, amelyben a versekben átt ott fellelhető ifjúkori túlzásokról beszél - erről később megemlékezünk.

Ezre kapcsolatos magyarázata megvilágítja azt a tényt is, mirét hiányoznak a kötetből a politika és haláltudat nélküli versek: "Az emberség pusztulásának egyre valóságosabbá váló szörnyüése igézte magára a szemét, s ebben a borzalomban erről a tiszta szellemről lehervadt az ifjuság virága, s ha ujja még el is játszott a lanttal, a dallam már riadva hordta terhét... E versek megírásához emberfeletti energiára volt szükség, hogy ne csak megrendítő élmény és dokumentum voltukkal hassanak, hanem irodalmi hatást tegyenek. A költő mögül eltűnt a nyelvközössége és eltűnt körülötte az a meghitt családi - baráti kör is, mely a kényszerű hallgatás éveiben rezonált verseire.... A versek nem mechanizálódtak ujjgyakorlatokká, nem tévedtek el a monológ utvesztőiben és a befelé való glosszázás minden tekintetét elvető individualizmusában."

Pedig csábító élmények várakoztak arra, hogy Radnóti ezekben ^{hatalmú lelkiismeret: orszálem 7. termékeinek az a két} fojtsáymeghitt mély kapcsolat, mely első kötetének szinte kizárólagos élményforrása volt. Vizsgáljuk meg tehát, hogyan alakul ez a két alapvető érzés az egyre súlyosodó események terhe alatt, hogyan állítódik be a költő világképebe? A feleség a haláltűző angyal, a menedék egyetlen biztos pontja életének. Nem az első kötetek kirobbanó lelkesedése, hanem a szerelemben való hit és biztonság, az egyetlen mentsvár értelmezése teljeseedik ki:

O évszakok őre, te drága, szelid, de szeretlek!
S nem szeretek már soha mást.

A hitves az, aki "elüzi tőle a halált":

Tarkómon jobb kezeddél feküdtem én az éjjel,
a nappal fájhatott még, mert kértelek, ne vedd el,
hallgattam, hogy keringél a vér ütőereidben.

.....

Te csitottál drága s én ülve alva türtem
s hanyatfeküdtem némán, a rémek utja várt.

/Tarkomon jobb kezeddél/

Ez a harmónikus és szinte emberfeletti szerelem ilyen sorokban nyer megfogalmazást:

Két karodba nem ijeszt majd
a halál nagy
csöndje sem.
Két karodban a haláлом
nitégy álom
átesem.

/Két karodban/

A kényszerű elszakadás a testi vágyakozás marcangolásával van teli. Ez a nagy együvértartozás, és testi-lelki egyévalás néha kétségszűrt versekben robban ki belőle:

.....az izmok erős szövédéke
még őrzi a vad szorítást, a szerelmet!
Emlékezik és gyötri a bánat.

Ugy gyötri a testet utánad a bánat,
ugy röpven a lélek utánad, elébed,
ó, semmi, de semmi se már! Ez a zápor
sem mossa le rólam a vágyat utánad.

/ Zápor /

De a külvilág eseményei egyre nagyobb részt kérnek a költő megnyilatkozásaiból. A szerelmes narkotikus ereje sem feledteti vele, mindazt, amit legbensőbb tudatában őríz:

Pásztori Muzsa segíts! Ugy halnak e korban a költők...
csak rángol az ég, nem jelzi halom porainkat,
sem nemes ivű szép, görög urna nem őrzi, de egy-két
versünk hogyha marad...szerelmemről írhatok én még?
Csillog a teste felém, ó Pásztori Muzsa segíts hát!

/Harmadik Ecloga/

Hol van már a szerelmes gondtalan ujjongása. A szerelmes szavak, az álom, az elalvás, a világtól való menekülés nosztalgiaját asszociálják:

O, de te lobbanj föl az ősz, a halál fölé,
s emelj föl engem is Édes,
légy szerelmemre okos na,
csokra okos, álomra is éhes.

Szeress vidáman, de ne hagyj el, az álom
sötét egébe is zuhanj velem.
Aludjunk. Alszik már odakint a rigó,
svarra hull le ma már a dió
nem koppan. S boszik az értelem.

/Nyugtalan őszül/

De az álom csak rövid időre feledteti a valóságot. Alszik
a pókháló közelében a légy a falon. Ez az alvás a halálra-
ítélt álma.

Furcsa és megnevezhetetlen még mindig izgalmakkal teli ez a
kapcsolat és rejtelmes is, ahogyan egyik versében utal rá:
"szerelmem is bogozhatatlan". De ugyanekkor a legpolarizál-
tabb élménye is a teljes meggyugvástól a legnagyobb fokú
szenvedélyig hullámszik:

oly izgató ~~is~~ vagy,
s olyan megnyugtató,
mint sir felett a kő,

olyan vagy, mint egy velem nőtt barát
s nem ismerem ma sem
egészen még nehéz
hajadnak illatát.

/Hasonlatok/

De ritkák ezek a kételkedő és gyötrődő percek s visszatér a
megnyugtató állandó jelleg, az igazi József Attila szerelmes
verseinek hangjára emlékeztet ez az analizáló jellegű költe-
mény:

bokád kis billenését
is őrzöm már szívedben,
s bordáid szép ivét is
oly hűvösen csodálom.

/Rejtettek/

Vagy milyen szembeszökő a hasonlatosság ebben a versben Jó-
zsef Attila: Odájának befejező soraiban:

Jöjj be a házba,
Vesd le ruhádat,
már esik is kint
vesd le az inged,

mossa az eső
össze szívünket.

/Bájló/

Kevés költő fejezte ki szebben a szerelemben történő eggyé-
válást: "Benned alszom én is, nem vagy más világ". Radnóti
szerelmének lényegét, hitveséhez való viszonyát az Október-
végi hexaméterek c. verse érzékelteti legszebben:

.....nézd, gyermeked is vagyok én, de
felnőtt, nagy fiad és szeretőd, fele gondra is érett,
nemcsak a versre komoly....

A Tétova óda c. versében próbálja fejtegetni ezt a teljesen
soha meg nem magyarázható különleges érzést a legszebb költői
hasonlatokkal:

De nyüzsgő, és áradó vagy bennem, mint a lét
és néha meg olyan, oly biztos és örök,
mint kőben a megkövesült csigaház.

Sötét éjszakai vízióiban, mikor az örülettel viaskodik gör-
csösen és kétségbeesve kapaszkodik a hitves kezébe:

Ő az. Csak újra óvatos ma. Készül.
Védj meg, hiszen szeretsz. Szeress vitézül.
Ha vélen vagy, lépül, de bátor
mihelyt magamra hagysz.....

/Télelhetes angyal/

A szerelem hangjának erősödésén, az élethez, az otthonhoz,
a hitveshez való ragaszkodás intenzitásán le lehet mérni a
halál közelségét s az események vészterhessé válását. Örjögés-
sé és sikollyá torzul benne ez a harmonikus érzés, mikor el-
érkeznek a haláltudat marcangoló percei:

Engedj meghalnom, Édes!
És gyujts majd nagy tüzet, éhes
lángokkal égess meg! Égess!
Engedj meghalnom, Édes.

/Engedj!/

A halál közvetlen közelében a megrendítő bizonyosság sulya
alatt lazul fel benne ez a szerelemhez való görcsös ragasz-
kodás feszültsége. Egyik legszebb versében, melyet a bori
haláltáborból írt hitveséhez halk nosztalgia - tudva tudott

utópisztikus vágy - önti legszebb lírai szerelmét, ilyenkor elsimulnak kintől torzult vonásai az élethez és a szerelemhez görcsösen való ragaszkodás elhalkul:

Mikor láthatlak újra, nem tudoz már,
ki biztos voltál, sulyos, mint a zsoltár,
s szép mint a fény, s oly szép, mint az árnyék
kihez vakon, néma is eltalálnék.

.....

.....s mégis eltalálok hozzád,
megjártam érted én a lélek hosszát.

A szerelem itt már nem menedékhely, hanem husba csontba vágó kínzó vágy a távoli hitves után. A bori versek a fogoly lélek hullámzó hangulatának érzékeny, hű szeizmográfját adják. Az egyik vers a remény ábrándvilágából indul ki és a kétszerkettő rideg valóságába zuhan, a másik borzongatóan hű képet ad arról, hogy a halálragyóttört fogoly lelkében miként születik meg egy pillanatra a szabad jövő reménye.

Tragikus sulya van azoknak a soroknak, melyek az utolsó versekben fogalmazzák örök érvénnyel ezt a szerelmet:

.....csak ülök ébren,
félíg-szitt cigarettát érzek a számban a csókid
íze helyett és nem jön az álom, az enyhet adó, mert
nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár.

/Hetedik Ecloga/

Az irodalomtörténetben szinte páratlan jelenség a költő és a hitves között ez a szenvedélyes fölemelő és tragikusan kötelező erejű szerelem.

Ahogy a szerelem értelmezése a tragédia közeledését, éppen olyan szerepet tölt be a természet, a Tajtékos ég verseiben. A természeti jelenségek - akár reális valóságukban, szimbólikus értelmezésben, vagy egy-egy bizarr asszociációban, szürrealista képben, vagy éppen eredeti megnyugtató mivoltukban jelennek meg - a költő belső világának haláltudatának és az egyetemes emberi pusztulás kifejezőjévé válnak. Radnóti korábbi verseiben is megnyilatkozik mérhetetlen természetszeretete, - a bukólikus idill kedvelt formája - de milyen összehasonlíthatatlanul klasszikus magasságban állnak ezek a versek az első kötetek pogányörömet zengő dityrambikus soraival szemben.

A Tajtékos ég megragadó természeti képei és idilljei ill. idilli levegőjü versei nagyobb és egyetemesebb tartalmat hordoznak. Ahogyan Ortutay Gyula mondja: "Itt az idillnek is funkciója, szándéka: iránya - bátran mondhatjuk -, politikája van. Nemcsak a halálfélelem váltódik ki az idill békéje mögül. Az idill a példázata annak az értelmes, derűs, humanus világnak, amit a faszizmus tébolya marcangol szét. Az idill itt mindig szembeállítás, az emberséges dolgozó építő, békés és tiszta világának, a kis ember és a magános alkotó mindennél szentebb békességes derűjének a faszizmus mocskos tombolásával, pusztításával. Az idill itt annak a rendnek, annak az értelmes harmóniának megfojtára, halálraitelt példázata, amiért harcolni, ellenállani kell. Az idill itt sohasem önmagáért van, hanem...itélet a faszizmus, magyar jobb-oldal ellen. Ez ennek a költészetnek a legbensőbb értelme. Hogy mennyire így van, annak legfájóbb példázata az a verse, az Erőltetett menet, amelyet a halálbamenendő költő írt, vándorogván Dunántulon az abdai jeltelen sir felé 1944 őszén kidőlt munkatáboros társai mellett, Az idill, a hűs veranda, a nyárvégi csönd, a ringó gyümölcsös ágak idillje milyen megrendítő perspektívát kapnak e versben:

O, hogyha hinni tudnám, nemcsak szívemben hordom
mindazt, mit érdemes még, s van visszatérni otthon,
ha volna még! S mint egykor a régi hűs verandán
a béke méhe zöngne, míg hűl a szivalekvár,
s nyárvégicsönd napozna az álmos kerteken,
a lomb között gyümölcsök ringnának meztelen
és Fanni várna szőken a rött sövény előtt
s árnyékot írna lassan a lassu délelőtt,
de hisz lehet talán még! A hold ma oly kerek!
Ne menj tovább barátom, kiálts rám! s fölkelek!

Igyautatja felénk a munkatábor vándorló poklából még utolszor, halála előtt napokkal az "idill"-t! Idill-e ez a szokványos értelemben, nem több s erősebb politikai hitvallás, üres programverseknél, meggyőződéstelen harsogásoknál? Mint ahogyan nem a természetben gondtalanul és békésen elserengő költő

Ortutay Gyula: A költő és népe. Tiszatáj. 1938.

élményei vagy látomásai azok a versek sem, amelyek abból az ősi és elválaszthatatlan bizalmas kapcsolatból születtek, amelyek Radnótit a természethez fűzik. Ugy érezzük, hogy a természet szinte osztályostársa a költőnek, a virágos rét csakugy, mint az álomi puhaságu hófedte téli táj - arra jó, hogy az elmulást, a halált juttassa eszébe.

Fölállok és a rét föláll velem.
A szél elül. Egy kankalin kacsint.
Elindulok s a másik oldalon
a hullószirma törpe körtefák
hirdetik, hogy ugy sincs irgalom.

.....

/Kora nyár/

Éjjel a hó esik és
angyal suhog át a sötéten.
Nesztelenül közelít,
mély havon át a halál.

/December/

Egy másik versben viszont arról panaszkodik, hogy az "égi csillag is ellene sereglik". De legtöbbször a természet állandósága megnyugtatja, rendje és biztonsága lecsillapítja háborgó lelkét, szinte mágikus erőt tulajdonít a jelenségeknek: De ugyanakkor természeti képeknek fejezi ki existenciális bizonytalanságát és kitűnően érzékelteti hangulatát az ilyenfajta lelki tájak festésével:

már réegn nem követ
a bársonyorrú ősz,
mocsárban lábalok
szinéről száll a gőz
szinéről száll a gőz
és egyre süppedek,
fölöttem nedvesen
egy kondor-pár lebeg.

/Dal/

A fák, a föld, a hold valamennyien barátai, de hiába szeretnék elbujtatni előle a kínzó valóságot:

Hiába ringat és hiába leng felém
a fényes gombaillat, ó jaji!

Hiába áll körém a köd!
hűvös, rothadó avarban állok
kibomló látomásaim között.

/Két töredék/

De segítségére siet a természet gazdag kincseivel akkor is, ha sulyos és keserű átkokat kellene mondania a háboru borzalmaira. A csöndes természeti képek megdöbbentő érzékeltetéséhez segítik hozzá: "A zátony vért virágozik tüskés koral helyett".
Vagy a címadó vers:

Vérzett az erdő és a forgó
időben vérzett minden óra.
Nagy és sötétlő számokat
irkált a szél a héra.

Megértem azt is, ezt is
sulyosnak érzem a levegőt,
neszekkel teljes, langyos csönd ölel,
mint születésem előtt.

Megállok itt a fa tövében,
lombját zugatja mérgesen.
Lehull egy ág. Nyakon ragad?
Nem vagyok gyáva, gyöngé sem,
csak fáradt.....

/Tajtékos ég/

Elrettentő átkok helyett egy kis óz kétségbeesésén keresztül érzékelteti a halált és az elhagyatottságot:

Sirdogál a kis óz, énos a téli ég
felhők rojtja libeg, fuja hideg sötét
meg-meg villan a hold, szálldos a hószinű
rém s rázza a fákat.

/Mint a halál/

A régi fel-fel törő emlékek is már csak a nagy világégés tükrében jelennek meg egy gondtalan és vidám páriszkörnyéki kocsiszás, a felejthetetlen vidék és élmény a közben ott végigduló háboru megrendítő képeiben nyer költői megfogalmazást:

Elzugott arra már a gyors halál is
azóta és megszédte tarka csokrát.

A nyires még meleg.

Holtak közt véresen s pirulva ténfereg

s a katona, hős vermek hős lakosa

hanyattfekszik s szivéből hajt a rózsza

hazája ég.....

/Emlékeimben/

Egyik 1941-ben írott versében a táj, mint a háboru egyik áldozata szerepel és "megsebzett vetésről, harcra tört vidék"-ről beszél. A természet ősi erői a technika és a gyilkos fegyverek fölé helyezkednek. Kedves képben mutatja be ezt a győzelmet:

Apró veremben apró akna bu,
méregtől csillog, szétröppenne, de
már nem merészel, Őrzi rosszalón
a káposzták sötét tekintete.

/Veresmart/

Vészterhes, vihar előtti csend rémiti már a természet sem nyújt menedéket az üldözötteknek:

Még csönd van, csönd, de már a vihar lehell,
érett gyümölcsök ingnak az ágakon.
A lepkét könnyű szél sodorja, száll.
A fák között már fuvallg a halál.

/Negyedik Ecloga/

Egy-egy csöndes hangulatu, görcsös fájdalomtól ment vers szakítja meg a természeti képek halálvizíóinak sorát:

Susogni kezd, mi eddig néma volt,
lassan leszáll s az alvó bodza sűrű,
fehérlő illatában ring a hold.

/Nyugtalan éj/

"Es tudja nyáron is lemulhat egy levél" - írja egyik versében. Ilyen csendesesen és nyugostan mondja ki a tragédiát. Ennek azonban éppen olyan mélyebb értelme van, mint az idilleknek" Az első eclógák a vergiliusi forma lényegének korszerű megújításai, a fűben lappangó viperáktól fenyegetett természetes

életrendhez való ragaszkodása. Radnóti könnyűségére hivatkozó kritikusok a Tajtékos ég verseiben megismerhetik az idill felbomlását, a "félelmetes angyalt", amely a költői képek mögött egyre gyakrabban megmutatkozik. S a szkeptikusokat meggyőzhette mondanivalójának sulya és komolysága" - írja Trencsényi Waldapfel a Nem tudhatom c. versében, amely a szülőföld, a magyar táj himnusza ez a bukólikus hang a legbensőbb és legigazibb érzés, a hazaszeretet megható tolmácsolója:

Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.

A világirodalomban páratlan látvány, amint a halál kapujából visszaint a költő megőrizve a költészet tisztaságát és tisztánlátását. Sohasem felejtí el, hogy minden jelenbeli meghurcoltatás csak a béke megteremtésének az áldozataként fel-emelő már a háboru első esztendeiben békesóvárgását, szelíd és megkapó természeti képekbe öltözteti:

Csöndesen alszik a hegy
kicsi barlangjában a béke,
míg csecsemőnyi csupán,
szelíd őz szoptatja naponta
s rejteni szép hálót
fon a pók a bejárat elébe.

/ Mese /

Az egyre undorítóbb és nyomasztóbb események készíttetik Radnótit arra, hogy egy nála szokatlan hangulatu, irónikus verset írjon meg. Az emberektől megcsömörlött és a majmok országába vágyódik, velük szeretne együtt élni egy "zsivajgó pálmafán":

a majmok értenének,
bennük még ép az elme, -
s talán ha köztük élnék,
neken is megadatnék
a jó halál kegyelme.

1944. májusa az események feltartóztatathatatlan bekövetkezésével megrázó élmények közelségével fenyeget. Megkezdődik a

kálváriajárás. A bujdosás, a megaláztatás is elviselhető,
ha a természet álladósága erőt ad hozzá:

Az ablakból egy hegyre látok,
engem nem lát a hegy,
buvok, tollamból vers szivárog,
bár minden egyre megy,
s látom, de nem tudom mivégre
a réginódi kegy:
mint hajdan, hold leng most az égre
s virágot bont a meggy.

/ A bujdosó /

A bóri tábor utált levegőjéből a hitvesre és otthonra vadul
vágyódó hangja száll haza, de micsoda husbavágó ez az ellen-
tét a szeliid forma és a szomorú tartalom között:

Este van, egy nappal rövidebb, lásd, újra a fogság,
és egy nappal az élet is. Alszik a tábor. A tájra
rásüt a hold s fényében a drótok újra feszülnek,
s látni az ablakon át, hogy a fegyveres őrszemek árnya
lépdel a falra vetődve az éjszaka hangjai közben.

/Hetedik Ecloga/

"Az idillikus világképek - melyet valamikor pogány életörömmel
köszöntött, megtört szívvel ünnepelet, még egyszer felidézi a
kétségsébesett hűség: az otthonhoz, a szereleméhez, a baráti
közösséghez, a szabadságnak és a békességnek annyi megpró-
báltatáson túl mégiscsak felépülő országához. És hűség a
formához, amely e formatisztelő költő életművében sem tűn-
dőkölt még soha olyan kristálytisza tökéletességgel, mint
ezekben a versekben".- írja Trencsényi Waldapfel:

Bolond, ki földre rogyván fölkél és újra lépked,
s vándorló fájdalomként mozdít bokát és térdet,
de mégis utnak indul, mint akit szárny emel
s hiába hívja árok, maradni ugyse mer,
s ha kérdezed miért nem? még visszaszól talán,
hogy várja őt az asszony s egy bölcsebb, szép halál.

Holttestével együtt megtalált versei is a természeti képek^{-en}~~nek~~ keresztül fejezik ki gyilkos társadalom elleni undorát. /ezeket a verseket a a Tajtékos ég korábbi megjelenése miatt nem közöhettk le a kötetben, azonban szervesen ide tartoznak és ezért tárgyaljuk a Tajtékos ég elemzésének keretében/

Gyökér karján féreg alszik,
gyökér lábán féreg ül,
a világ megférgesül.

De a gyökér tovább él lenn
nem érdekli a világ
csak a lombbal teli ég.

.....

Gyökér vagyok magam is most
féregek között élek én
ott készül e költemény.

/Láger Heidenau Zagubica fölött
a hegyekben. 1944.VII.8. /

A pusztítás iszonyatára rántó szép ellenpont az exhumálásnál megtalált másik vers, amely átaludta vele az örök éjszaka első esztendejét. Cservenkán írta, a halál árnyékában. Ez az utolsó idill a legcsendesebb és egyben a legtragikusabb.
Formája: razglednica /levelezőlap/

Kilenc kilométerre innen égnek
a kazlak és a házak
s a térek szélein megülve némán
riadt pórok pipáznak.
Itt még vizet fodroz a tóra lépő
apró pásztorleány
s felhőt iszik a vizre ráhajolva
a fodor birkanyáj.

/Cservenka 1944.október 6/

Beszélnünk kell még magyaról "a halálra érek én is" élményéről. A Járkálj csak halálraitelt-ben jeletkezik először konkrét formában a halál és ettől kezdve legnagyobb és állandó témája lesz. "Ma halálának tragikus távlatából zord mitológiának látjuk egész halálköltészetét. Látjuk milyen babonás, ko-

nok, keserű riadalommal készült állandóan a halálra. Nem vitázott vele, csak tudni akarta titkát" - írja Szegi Pál. Egy évtizednyi időn át néz szembe a kikerülhetetlen sorssal, ami t számtalanszor megfogalmaz magának:

Olyat kit végül megölnek
mert maga sohasem ölt -

A halál gondolata nála nem költői fordulat, vagy az "életvégy" pszichiátriai megfelelője - élmény, mely tudatának középpontjában áll. Tárgyi valóság, elkerülhetetlen tetőzés milliók számára. Mindvégig nyitott szemmel halad vállalt sorsa felé, amit az élet nyújthatott nem ért föl a szenvedésadta élmény riasztó nagyságával. Ezt az élményt aláhuzza, szinte elősegíti és meghatározza a külvilág, az egyre nyomasztóbb politikai légkör, az öntudatos szocialista férfivá fejlődés, és a költői hivatástudat végleges kialakulása. Ez határozza meg a halál élményét és természetesen a formát is. A fiatal évek, a maguk mindennapi gondjaival is kedveztek a szeszélyes költői játékosságnak, a mondanivaló súlyossága és egyetemes jelentősége azonban már zárt klasszikus formákat követel.

A felnőtt férfi most már csak igen ritkán tekint vissza a gyermekkorra, akkor is csak azért, hogy az eleveelrendeltség törvényszerűségeit és a végzet bizonyosságát mutassa. "Mit gondolsz, miért vett karjára az idő?" kérdezi egyik versében egy belső hang, meg akarván nyugtatni küldetéséről és létezése fontosságáról, de a költő a rideg tényeket állítja szembe, vitatkozik:

Születtem. Tiltakoztam. Mégis itt vagyok,
felnöttem. Kérdezed: miért? hát nem tudom.
Szabad szerettem volna lenni
s örök kísérték végig az uton.

/Negyedik ecloga/

A költemény tovább emelkedik és lassan - a kétkedés utját megjárva - a legmagasabb költői hivatás vállalásává és hirdetésévé magasztosul:

Szegi Pál: Radnóti Miklós, Tajtékos ég. Válasz 1946.

De haragod füstje szálljon az égig
s az égre irj, ha minden összetört!

De gyakoribb az ilyen hang: "Az ember felnő és azt se tudja
nivégre"! Vagy: "Felnőtt vagy - szólok undorodva néha, és
nem segíthetsz rajta, lásd be végre". A felnőtt ember teljes
tudatával észleli a világot és ilyenkor kétszeresen ráneheze-
dik a valóság, tudja, hogy tehetetlen és nem állithatja meg
a lavinát. Felnőtt mivolta kötelezi:

Es tudja, "minden megmérgetik, ha egyszer majd nem él.
De vállalja ezt a megmérgetést teljes hivatástudatával, mert
"megtanulta

.....hogy fegyver s szerszám a toll,
s ugyancsak nyaktörő az, ha méltón peng a lant,

Emberi fejlődésének és magatartásának egys állomásait tiszta
tükörként sugározzák a versek. A fiatalos, kirobbanó kedé-
lyű költőből "lassu okos lett", vagy: "Kevés beszédű lettem
s ritkán vitatkozom". S még néhány kísérlet a világ megér-
tésére és a megalkuvásra, aztán a keserű konkluzió:

a magány szelidebb sziveemben
s rokonabb a halál.

A halál bizonyossága nem feloldozást jelent, a művészi és
emberi öntudat alól, a kor elleni küzdelem könnyelmű fel-
adását. Ellenkezőleg, fokozottabb energia latbavetését az
immár reménytelennek látszó költői harcban:

mert annyit érek én, amennyit ér a szó
versemben s mert az addig izgat engem,
míg csont marad belőlem s néhány hajcsomó.

S ez volt Radnóti költői hitvallása, ehhez maradt hű mind-
végig, még akkor is, ha a kétely keserű perceinek emlékét
szedte verseibe:

Némuljak én is el? Mi izgat
versre ma, mondd! a halál? - ki kérdi?
ki kéri tőled számon az életed,
s e költeményt itt, hogy töredék maradt?

A hivatástudat, a művészi lelkiismeretesség, a formai tökéletesedéssel jár együtt. Trencsényi Waldapfel emlékezik meg erről igen szépen: "Radnóti Miklós költő volt, egyike a legkülönbeknek, akik magyar nyelven hirdették az embert az embertelenség éveiben. Költő, aki példátlan hűséggel a művészethez, az élettel a művet választotta, a jelennel szemben, mely az ő életét bocsájtotta prédába, a jövő, melybe az ő művének kell beleépülnie. Abban a költői nemzedékben, melyhez Radnóti Miklóst számítanunk kell, nem ritka jelenség, hogy a forma már készen várta az embert, akinek a hibátlan versekben meg kellett szólalnia. A magyar költői nyelv diadalmas forradalmának eredményeit élvezhették ezek a költők már. Művészi lelkiismeretre van szükség, hogy ne váljék a költő a gazdag örökség haszonélvezőjévé". Radnóti legjellemzőbb vonása a művészi lelkiismeret. Egész pályáján végigkíséri az első kötetek kiserletező kedve. Bámulatossággal figyeli a kifejezés lehetőségeit, a szabadverstől - melyeken az új tárgyilagosság fegyelmű hatása ismerhető fel - a zárt kiegyensúlyozott klasszicizmusig.

Vagy hallgassuk meg Ortutay Gyula véleményét: "Beszélünk kell itt arról a jelképről, arról a jelentésről, amit Radnóti költészete önmagában kínál, amit költészetének formái, tartalmi problémái önmagukban, egymáshoz való szigorú viszonylatukban mondanak. Már maga a forma problémája is, mint ahogyan az az egészséges, a nagy költészetben mindig is így történik, elválaszthatatlanul összefügg költészetének mondanivalóival, írói tartalmával, politikai, erkölcsi állásfoglalásával".

"Amíg a bethlenistváni halottas rendben a formabontás a költő harci szembeállításának, politikai magatartásának szerves része, addig a harmincas évek során, ahogy 1932-től diadalmaskodni kezd nálunk is a kispolgári-alja ellenforradalom új szakasza, a náciizmus, a fasizmus minden féktelen zavarosságával, formátlanságával és aljasságával, úgy építi ki fokozatosan Radnóti Miklós a maga zárt, klasszikus, mind keményebb, mind bonyolultabb és kristálytisztább formavilágát". Mert a klasszikus fegyelmű és antik versméretű sorok a magyarság legsúlyosabb tragédiáját és az ifju, új Magyarország eljövendő győzelmét hirdetik:

Tudd hát! egyetlen jaj se hangzik,
sirba se tesznek, a völgy se ringat.

Szétszór a szél és - mégis a sziklaszál
ha nem ma - holnap visszadalolja majd,
mit néki mondok és megértik
nagyranövő fiak és leányok.

A halálmotivum másik táplálója az egész emberiségért aggódó humanista érzékenység, mely a külvilággal, a korrall tartott - aktív vagy passív - kapcsolatból kapja élményanyagát. A közösségi magatartás egy olyan vonása volt Radnótiban, melyet legazivesebben politikai érzékenységnek nevezünk. "Egyéni sorsának borzalmait, milliók helyett tudván elmondani egyéni sorsa mélyéről az emberiség alapvető kérdéseire vetette szemét, nemcsak a mezitelen existenciára, hanem az örök csillagokra. A költőből most lett igazán művész, mikor kinjai mélyén, s a realitássá vált halál közelében az új távlatra figyel" - írja Bóka László.

Nem a puszta létért vacogó halálfélelem diktálja versiet, hanem az egész emberiségért aggódó humanitás. "S e humanitás - írja Ortutay - mindig tudta és vállalta azért az emberies építő békéért a harcot, a kemény küzdelmet. 1944. február 29-én írja Dési Hubert István, a nagy festő halálakor:

Ember vigyázz, figyelj meg jól a világot:
ez volt a mult, emez a vad jelen,
hordozd szivedben. Eld e rossz világot
és mindig tudd, hogy mit kell tenned ért,
hogy más legyen.

A szociálista tanítás szerint a világnak nemcsak ábrázolását, de változtatását is vállalta, hirdette. Ez a humanitás költészetének végső summája, politikai, erkölcsi: költői állásfoglalásának, emberi magatartásának legbensőbb tartalma". Ennek a költői humanitásnak kifejezését: a formát félti Radnóti és ezen keresztül nézi az elrettentő kort is. Micsoda klasszikus, nyugodt, mégis vádoló és hiteles korkép:

.....A semmiségbe lép,
ki most mozdulni mer. A köd szítál.
A valóság, mint megrepedt cserép,
nem tart már formát és csak arra vár,
hogy szétdobhassa rossz szilánkjait.
Mi lesz most azzal, aki míg csak él,
amíg csak élhet, formában beszél
s arról mi van, - itélni így tanít.
S tanítna még. De minden szétesett
hát ül és néz. Mert semmit sem tehet.

/O régi börtönök/

Egy megbocsájtó és halk hang csendül meg gyakran az elkeseredett, vádoló és irónikus korrajz mellett, a szeli férfi hangja ez, a harcos költőé mellett, azokhoz, akik saját hibájukon kívül, a romboló nevelés miatt aljasultak el:

Lehetnének talán még emberek
hisz meg van bennük is, csak szendereg
az emberséghez méltó értelem.
Mondjátok hát, hogy nem reménytelen.

/majális/

De a megnyugvás, megbocsájtás, csak egyféleképpen indokolható:
az eljövendő boldogabb és az igaz világ reményében:

Szivemben nincs harag már, bosszu nem érdekel,
a világ újra épül, - s bár tiltják énnekem,
az új falak tövében felhangzik madj szavam,
magamban élem már át mindazt, mi hátra van.

/Sem emlék, sem varázslat/

Szocialista költő volt. Becsületesen és következetesen az a legsötétebb időben is, aki verseiért és verseivel együtt került a vádlottak padjára. Keményebb harcosok lehettek nála, de érzékenyebb földrengésjelző aligha.

Ez tette a spanyol polgárháboru magyar költőjévé. A Tajtékos égben a rendezés időrendi elve helyezte a kötet elejére a spanyol polgárháborura vonatkozó darabokat. keresve sem lehetett volna jellemzőbb előhangot találni azoknál a soroknál amelyek a spanyol polgárháboru költőhalottját Garcia Lorca-t siratják el:

költő voltál, - megöltek őt.
harcát a nép most nélküled vijja,
hej Federico Garcia!

Aragon és Cassou találkozik megnevezhetetlenül Radnóttival a spanyol polgárháboru nemzetközi költészetében, amely először siklototta világgá vészjeleit a közelgő gyalázatról:

O suhogó, feketeszárnyu háboru,
szomszédból szálló rémület!
Nem vetnek már, nem is aratnak
és nincsen ott többé szüret.

Madárfió se szól, az égből nap se tűz,
anyáknak sincsen már fia,
csupán véres folyóid futnak
tajtékosan Hispánia!

/Hispánia, Hispánia/

A háboru közeledő sötét árnya, maj elrettentő valósága ilyen expresszionista képekben nyer kifejezést:

Mikor harapni kezd a bárány
s a bugó gerle véres huson él,
mikor kigyó füttyül az uton,
s vijjogva fujni kezd a szél.

Ez a strófa Csütörtök c. verséből való, 1939-ből. Két év mulva irt Péntek c. versében már beteljesül és konkrétizálódik a szimbolikus jóslat:

Az április megőrült,
csikorgó hó esett,
sokan már elfutottak
s a szívük megrepedt.

Az április megőrült,
vonít a fagy felett,
három barátom elment
s mindhárom elveszett.

Mintha Vörösmarthy Előszójét olvasnánk XX. századi hangszere-
lésben, vagy Ady Vizióját: Emlékezes egy nyáréjszakára. Ady
verse misztikusabb, Radnótié megrazóbban lírai. A versek címe
/Csütörtök, Péntek/ is jelzik, hogy a költő célja a rögzítés,
a fénykép: pillanatfelvétel a kölső világról.

Ha önmagába menekül, oda is elkísérik a külső világ fojtoga-
tásai és halálviziói:

Hűvös rothadó avarban állok,
kibomló látomásaim között.

A szubjektív szenvedésen átszűrődő korrajz hatalmas példája a
címadó vers.

Ahogy közeledik az ország a pusztuláshoz, Radnóti jóslatai
sorra betekjeseznek, a korábbi viziók konkrét képpé szilárdul-
nak. Az expresszionizmust realizmus váltja föl és kiárad a
költő részvéte és szeretet emberre, tájra, állatra:

S holnapra tán a szőke tehénkék nem lelik
a langyos aklot este s kinn bögnék reggelig,
amíg a gazda mocskos kis árkokban lapul,
s fölötte érhetetlen rend és halál az ur.
És árván üldögélnek, erdőkben, fák alatt,
idegen pítvarokban, a hűvös hold alatt,
a vérük váró csöndes, magános asszonyok,
sápadtan ülnek és érzik, a gyomrok hánytörög,
s dalolnak összegyűlvén, akár az angyalok.

/Csodálkozó barátném/

Valóban meredek ut vezetett az első kötetek szerelmes dalai-
tól az ilyen megnyilatkozásokig "Világok gondja rajta, világok
gondja fáj". Ebből a szerteágazó melegségből fakad a kötet
egyik legnagyobb remeke, a Nem tudhatom c. költemény. A közeli
pusztulás aggodalma és a kiáradó szeretet csodálatos szintézis-
be forraszt ebben a versben tájat és hazát, ifjúkori emléket
és történelmi multat, tárgyat, állatot, embert.

Egyre tisztább tükörként mutatja ez a költészet a világ arcát, nemcsak a maga fényeit. Okmányszerű hitelessége van a kötet utolsó verseinek. A mai ember és a mai világ erkölcsi krízisének megrendítő okmányai ezek a versek:

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasul,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
.....

Oly korban éltem én e földön,
mikor besugni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős,-
.....

az ország megvadult s egy rémes végzetten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.
.....

Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra -

Ez a költészet minden ízében ellenfele volt mindannak, ami a felszabadulás előtti évtizedek Magyarországot jelentette, és vágya, hirdetése, jövendölése felszabadulásának. A legkeserűbb években a reménytelenség sötét éveiben is így ír:

De jönnek új hadak, ha kell a semmiből,
akár a vad forgószelek,
sebzett földekről és a bányák
mélyéről induló sereg.

Ezt a mindennél szebben vállalt optimizmust fejtegeti szépen Ortutay Gyula: "Költészetében együtt él a magyar munkásság, parasztság együttes forradalmi felszabadító harca. Ez a költészet, ha optimista volt, ha jósolt, a vöbös pipacsot énekelte, a munkásság vidám, piros jövőjét, és minden gyötrődés feletti végső diadalát. Ha optimizmus volt benne, ha derű volt a legfeketébb években, ezrét volt és ezért volt valóban minden fájdalom, félelem mögött, a félelmetes angyallal való sápadt birkozás mögött is, ez a derű, a felszabadulás hite. Ez volt költészetének végső perspektívája, ez élte, a végzetes, gyilkos pillanatig." :

De aki egyszer egy vad hajnalon arra ébred,
hogy minden összeomlott és elindul mint kísértet,
kis holmiját eladja, s jóformán meztelen,
annak szép, könnyű léptű szívében megterem
az érett és tűnődő kevés szava alázat,
az másról szól, ha lázad, nem önnön érdekéről,
az már egy messzefénylő szabad jövő felé tör.

A szabadság "a hosszúcombú drága niafa" úgy lebeg a versei
felett, mint az Isten. Hozzá könyörög az emberség, a szellem
és a szépség megásott sírgödre mellől.:

..... Segíts szabadság,
ó hadd leljem meg végre honomat!

.....
és megszületni újra új világra,
mikor arany gőzök közül vakít
s új hajnalokra kél a nap világa.

/Negyedik Ecloga/

Még önmagát is vádolja a bűnös korrall együtt és a nép nevé-
ben tesz vallomást. Egy emberibb jövő és szabadság,-melynek
ő harcosa és áldozat lehet csak nem élvezője - reményében
. A megbánás után a jobb utra tért emberiség képe, az ellen-
állók győzelme bontakozik ki verseiben:

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétettünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók is, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bujva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.
Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

Ez a vérrel és áldozattal kivívott jövő pedig a dolgozó mil-
lióké. Ezt tudja és hirdeti szociális elhivatottságának leg-
meggasabb fokén:

mert értük dolgozik, akár a néma portól
csikorgó gyárban élő, műhelyben görnyedők.

Vagy csak egy sort azokból a keserves bori napokból, amikor
"ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva" írja homályban

a verseit: "És aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?" - kérdezi, amikor mások embernek sem tudtak megmaradni. Mennyivel könnyebb lett volna elmerülni az álom új világát, új zengést kereső szenvedélyeinek ingoványában! De még akkor is, amikor sorai játékosan gördülnek, a vers a halál terhességével súlyosodik:

Lassan játszik a fagy s mint halál komoly,
jégből gyöngé virág pattan az ablakon,
hinnéd, csipke csak és súlyosan omlik alá,
mint a verejték.

Igy lépdeket eléd most ez a versem is,
halkan toppan a szó, majd röpül és zuhan,
épp úgy, mint a halál. És suhogó, teli csönd,
hallgat utána.

/Mint a halál/

Ez a költő kemény és következetes harcot vívott egész életében a tiszta vers tökéletességéért, merész kitérők izgalmasságának kalandjain át jutott el utolsó verseinek meztelen egyszerűségéhez, náma monumentalitásához. "Az a kor - írja Szegi Pál, melynek Radnóti is gyermeke volt a forrongó nyugtalanságnak, a keresés istenkisértésig bátor szertelességnek legzavarosabb időszakai közé tartozik. Ebben a korban nem egy igazi költőt, nagy lelket, nagy tehetséget láthattunk elmerülni az álom új világát, új zengést kereső szenvedélyeinek sártalan ingoványában".

A "pásztori muzsa" nyugalmát mélyebb, emberibb, klasszikusabb egyszerűség levegője váltja fel. Az utolsó ecloga hellenizmusát valami ótestamentomi egyszerűség hatja át:

Látod-e, esteledik s a szöges drottal beszegett vad
tölgykerítés barak oly lebegő, felszivja az este.
Ranságunk keretét elereszti a lassu tekintet
és csak az ész, csak az ész, az tudja, a drót feszülését.

/Hetedik Ecloga/

Minél inkább közeledik a biztos halál felé, formái annál zártabbak, fegyelmezettebbek és klasszikusabbak lesznek. "A fegyelemnek, a klasszikus zártágnak és tökéletességnek ez a

vívódó keresése és építés önmagában politikai vallomás és ellenállás volt" - mondja Ortutay. A próféta ajkára adott szavak biblikus erővel hirdetik a legtisztább klasszikus formában az oly sokszor megénekelt szabad országot:

eljön az ország, amit ígért amaz ifju tanítvány,
rabbi, ki bétöltötte a törvényt és szavainkat.
Jöjj hirdetni velem, hogy már közelít az az óra,
már születöben az ország.....

Megrázó élményt nyújtanak ezek a béri versek. Radnóti Miklós költészete ezekben jutott delelőre, ezekben bontakozik ki a legkomorabb élményvilág, amelyet költészet valaha megvilágított. Ahogyan Bóka László írja: "/Hajdani eclogáinak nyelve így váltott igazi klasszicizmusra. Így lelt rá arra az egyszerűségre, amely nem szimplifikál, hanem tisztaságával egyszerű, és így lett lirája igazán európai".

A kötet utolsó verse az "A la recherche" 1944. augusztus - szeptember közötti keltezésű, ahol csöndes emlékképek között egy egész generáció tragédiája rejlik:

Voltak, akik fogukat vicsorítva rohantak a tűzben
s harcoltak, csak azért, mert ellene mit se tehettek,
.....

Volt ahová lepecsételt marhakocsikban utaztak,
dermedten s fegyvertelen álltak az aknamezőkön,
s volt, ahová önként mentek, fegyverrel a kézben,
némán, mert tudták, az a harc, az az ő ügyük lenn, -
s most a szabadság angyala őrzi nagy álmuk az éjben.

Már a kötet utolsó verseiben is érezzük, hogy Radnóti tudva ment a halála felé. Mikor egy jeltelen tömegsírban felfedték testét jegyzetfüzetében öt verset találtak, az utolsót 1944. október 31-én írta az első sortűz után sebesülten. Rezzentelenül tiszta az írás, szinte hűvösen nyugodt. Az öntudat fénye izzott benne az utolsó pillanatig, hogy "az igazra tanu lehessen". Nem adatott meg számára a merész

"tisztá és szép halál", amelyet kívánt. Végig kellett járnia az iszonyat kálváriáját, Borból Cservenkén, Mohácson, Szentkirályszabadján át az abdai vesztőhelyig. Ez az öt vers öt stáció "a szenvedés és öntudat állóján kovácsolódott tőkély". Négy levelezőlap "razglednica", kedvelt formája, félelmetesen magasztos fintor az élet köznapja felé. Keltezése: hegyek között, Cservenka, Mohács, Szentkirályszabadja egy ország pusztulásának kiáltó utjelzői. S a versek a hegyek közötti, a hazanéző kimondatlan bucsui. A Mohácson keltezett vers: az iszony, ahogyan ezt még magyar nyelven nem fejezték ki:

Az ökrök száján véres nyál csorog,
az emberek mind véreset vizelnek,
a század bűzös vad csomókban áll.
Fölöttünk fu a förtelmes halál.

1944. október 24.

A szentkirályszabadjai: a tragikus beteljesülés:

Mellézuhanam, átfordult a teste
s feszes volt már, mint a hur, ha pattan,
tarkélövés - így végzed hát te is -
sugtam magamnak - csak feküdj nyugodtan,
Haláltvirágozik most a türelem
Der springt noch auf - hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülelem.

1944. október 31.

S egy hét múltán az ő tarkóját roppantotta szét a golyó. Magyar katonák golyója ölte meg.

"Igy találkozott ismert végzetével Radnóti Miklós a szelíd férfi és harcos költő. S ha egyszer azt fogják kérdezni tőlünk mi volt Magyarország 1944-ben - az ő versével fogunk válaszolni rá" - írja megelelékezéseiben Nagypál István. - Radnóti Miklós versei nemcsak egy belső világ nagányos, egyéni

titkait tárják az emberek elé. Tükrei a világnak is. Ezen kell lemérnünk a költői tökéletességet, hogy milyen mély titkait tudta visszatükrözni a világnak, amelyben élt, nemcsak a formák tisztaságá és érettségén. "A költészet kettős tükör - írja Szegi Pál, ha a világ kimarad belőle, épp oly torzó, mintha a költő maradt volna ki belőle".

Ilyen kettős tükör a halottaste mellett talált egyik verse is, amely József Attila verseinek hangjára emlékeztetve könnyed formában ad hiteles képet a világról és a költőről, melyet idéztünk a költészet elemezése során /Gyökér/. Trencsényi Waldapfel szerint: "A világirodalomban páratlan látvány, amint a halál kapujából visszaínt a költő megőrizve a költészet tisztaságát és tisztánlátását".-

A Tajtékos ég az európai költészet egyik remekműve. A költő, aki gyilkos nyilasok áldozata lett azok közé tartozik, akiknek halála "örök vád és örök emlékeztető". "Vád, amely mindnyájunkat vádol. É megtörtetett tiszta test és e megölt tiszta lélek kiengesztelésén munkál minden napunk." - írja Ortutay emlékbeszédében.

Radnótinak Dési Huber István a nagy proletárfestő halálára írt verse jut eszünkbe, mely méltán szolgálhatna saját sírfelirattául:

A sorsod ellenére voltál mester
és példakép. Hívó, igaz, okos,
a munkáló idő emel ma már,
hiába omlik rád sír földje most,
a dolgozók nehézkes népe feldobott, -
csodálatos roncsát a szörnyű tenger,
hű voltál hozzá s hozzád az kegyetlen,
de megtanul majd s többé nem felejt el.

A Tajtékos ég formája és nyelve, amely - egyrészt a költő emberi és művészi kibontakozása, másrészt a mondanivaló monumentálisabbé és súlyosabbá válása következtében - óriási változáson ment át, méltó hordozója lett a tartalomnak.

Szegi Pál: I. m.

Trencsényi Waldapfel: I. m.

A kötetet lapozva azonban sok olyan stílusbeli és forma-
beli sajátossággal találkozunk, melyeket előző köteteiből is-
merünk és amelyek itt a korértékeltetés, a halál s a mély
költői tartalom szolgálatába állítva korántsem hatnak erő-
szakoltan. Ellenkezőleg kitűnőérzékeltető erejükkel, színe-
ikkel és néha ^{á hűvös + eljövendő} bizarrságukkal is ^{a hangulatok} realista és ^{éppisét benyújtva} expresszionista
képei, meghökkentő jelzői, és ^{hív} rímek, halk álom puha hallu-
cinációi, asszociációi, az álom és ébrenlétközi hangulatok
festése, színes szagok, neszek, izek önálló létezése, misz-
tikus és egyben profétikus erejü megjelenítésai már össze-
sem hasonlíthatók az előző kötetek hasonló jellegzetességei-
vel. Nem is beszélve az időről, amelynek belső és eredeti
értelméről több ízben említést tettünk. Ha tekintetbe vesz-
zük, hogy az expresszionizmus lángjánál és a szürrealizmus
kódéinek a zavarosságából bontakozott ki Radnóti költészete,
és végiglapozzuk az első köteteket, szinte érthetetlenül
állunk ez előtt a fejlődés előtt.

Vagy nézzük akár a formát. A fiatal évek formabontó törek-
véseit, amely nemcsak költői példák hatása alatt, hanem
egy belső lelki szükséglet és egy "halottas rend" reagálása-
képpen, illetve annak ellensúlyozására jelentkezett költé-
szetében, de mintegy varázsütésre szűnik meg akkor, amikor
a romboló és züllő magyar társadalommal szemben a forma zárt
fegyelmét és bonthatatlan rendjét kell szembeállítani.

Bóka László kritikájában a Tajtékos égben fellelhető ifju-
kori hagyományokat és formai sajátosságokat nagyon szembetűnő-
nek látja és mintegy a klasszikus Radnótitól különválasztva
tárgyalja, - amely szerintünk nem helytálló. "Kötete két-
arcu - írja - az egyik a régi Radnóti Miklós arcát fordítja
felénk. Merő idegesség, nyugtalan impressziók tömege. Hang-
utánzó, hangfestő szavak /csöppen, loccsan stb/. Kedvenc
szavak játéka /fagy, szösz/, alliterációk játéka/csöppen a
csönd a falakról, hús veremk hős lakosa/. Kényelmetlen köz-
vetlenségek /hej-huj/ és ^{rímek} hökkentő /merész - Eapedokléssz,
rina - Kina, ime - domine, Christi - írni stb./ Mindez egy
kerekedő, formaelemző ifjúság emléke. Hogy a kötet első felé-
ben mégis szembeötlenek, jobban, mint valaha, egyedül az a
fontos. A formai játékok és merészségek ugyanis azért viszo-
lyogtatják az olvasót, mert nincsenek már összhangban a
kö Bóka László: Tajtékos ég, Magyarok 1946.

költő egyszerübbé és monumentálisabbá vált mondanivalójával. Hol van már a negyvenes évek küszöbén Radnóti a szürrealista kezdetektől, s attól a szegénységben is gondtalan ifjuságtól, mely az ilyen játékoknak kedvezett?

A Nyugatosok formabontó - és romboló forradalmának vívmányait használja fel Radnóti, melyet Komlós Aladár így foglal össze: az új magyar líra című könyvében: "A versreform is rugalmasabban kezdi követni az egyéni bensőséget. Most nem a versben előre kész szabályaihoz igazodik a vers ritmusa, hanem az érzés sugallataihoz. A kötött verselés értelmetlen rítusnak kezd feltűnni a költők szemében, akár az egyházi szertartás. Nem hisznek többé a jambusokban. Adynál jambikus sorokba trocheusok vegyülnek. A nyugateurópai forma időmértékességén nála különben annyira eluralkodnak a természetes magyar beszéd hangsúlyai, hogy verselése ezáltal sajátos, újszerű, magyaros jelleget nyer. Tóth Árpád és Babits bevezeti az addig tilos "enjambement"-t, aszólam kettétépését a verssor vége és a következő sor eleje között: nyilván, mert az élő beszéd természetessége kedvesebb nekik, mint a tulságosan kerek dallamosság."

A Tajtékos ég olvasásakor önkéntelenül is eszünkbe jut Komlós könyvének az utolsó fejezete, ahol arra a szomorú és kényszerű szünetről ír, amely a magyar lírban beállt. A holnap költőjének alakját próbálja megrajzolni. Ebben a képben József Attila és Radnóti Miklós költői alajára ismerünk: "A holnap költője, aki a kor összes sugarainak olyan egysége lenne s akiben lelkünk olyan mély centruma fakadna fel, mint egykor Ady Endrében, még nincsen itt. Azt sem tudjuk, milyen lesz a jövő. A ma külön-külön működő formalisztikus, szociális és metafizikai erők bizonyára mind összetorkolnak benne és ő új hangon, a mi hangunkon egyszerre fog szólni a kor és az időtlenség emberéhez bennünk. Nem fog félni a gondolattól, mert ~~maxximális~~ költői lesz a gondolata is. Nem fogja rögeszmésen hajszolni az újat, mert nem eltörölni, hanem betölteni jött a törvényt".

Visszatérve a Tajtékos ég stilusbeli és nyelvi sajátosságaira, meg kell említenünk, hogy a műfordítások nagy hatással voltak formáira, különösen, a klasszikus hagyományok továbbvitelére gondolunk itt. A klasszikus versformákat, új köl-

tői tartalommal telítve ismerhetjük fel a kötetben. A stóra-beosztásen és az időmértéken kívül, az eclogék-ra, az antik epigrammák stílusában írt gúnyversekre, a párbeszédes formár vagy egy elképzelt pszichológiai helyzet fölvetésének alkalmazására gondolunk konkrétan a klasszikus hagyományok közül.

Az európai irodalom művein kívül nagy mestere a magyar népnyelv. Ortutay szerint: "A méltatlan hangzavarban visszanyult a nagy magyar és európai hagyományokhoz úgy, hogy a maga forradalmi elszántságát, szenvedélyét egy pillanatra sem hagyja el. Ahogy eleven élt költészetében az a tanítás, amely Petőfi, Ady, József Attila költészetét áthatotta, ugyanúgy fordul a magyarság nagy, eleven, klasszicizáló hagyományaihoz, szembefordulva a kor szörnyű mótelyével. A Károli biblia nyelve kedvenc tanítója volt a népnyelv mellett. A másik nagy hagyományhoz fordult itt és Kazinczytól kezdve Babits Mihályig elnyult és felmutatja Arany Jánost, akinek verseit a halálig maga mellett tartja".

Néhol a magyar népdalok hangja cseng ki soraiból, persze költői színvonalon:

Körötted hét szép csillag ég,
hét csillag ég körötted és
tested körül most hirtelen
suhogó kört szalad
hét bársonyos vakond a föld alatt.

/Ősz és halál/

Vagy egy másik versében mennyire Balassa Bálint verseire emlékeztető hangulat uralkodik:

Bubénattal ütötte
járkállok most naponta
házamban száműzötte,

Oly mindegy merre, meddig,
jövök, megyek, vagy ülök,
hisz ellenem sereglik
az égi csillag is.

/Dal/

Radnóti Miklós költészetében a szürrealizmus hozományának tekinthető, a szimbolikus, lelki tájak szerepeltetés és az elvont fogalmak gyakori megjelenése. Számtalanszor idézi az "édes értelmet" és kétségbeesett pillanataiban hozzá esdekel. Egyéb elvont fogalmak gyakori megjelenése: a világfölkötti erők, színek, szagok, tényke, izek és neszek gyakoriak nála. Ezeknek, mintegy önálló életük van a versekben. /Csöppen a csönd, fényes gombaillat/ Az ég "oly feketén teli még, szinte lecseppen, aztán roppan a jégen a hajnal, lépte a szürke hidegben". De ezek nem a Kassák-féle hideg szürrealista képek, hanem érzékletes és bensőséges megjelenítések: "A villanyzsínor felsikolt. A feleség hajában:

egy kis álmos szőke folt
csipogva szól, mint egy riadt veréb."

Minden él, lélegzik és cselekszik:

Hiába ringat és hiába len felém
a fényes gombaillat ó jaji!
hiába áll körém a köd.

A fény futkos és

hull a sötét, de ne félj,
megszólal a néma, ezüst éj,
kivirágzik az égi fa ága,
hold bámul a néma világra.

/Virágének/

Vagy a szürrealizmus impresszionizmussal jelentkezik: "A tárgyak összenéznek, zeng egy fél cukordarab, falban téglá sikált, a villany kacsint, felébred a kés" stb....

Néhol éppen az irrealitás biztosítja az élmény és hangulat teljességét: álmaimban gyakorta száz karomba és mint álombéli Isten szoritlak száz karomban" - írja egy helyen. Vagy a bizarr jelzők sokasága: "Hosszuszáru fájdalom, pöttyös vagy nagykaru ég, füttyös gyümölcsös, táncos szenvedély, szagos szél, a szerelem: tigrisleptű álmos szeszély, a feleség: villámszínű."

Hangok: "magától csendül egy vizespohár, apró szöszök, apró neszek repülnek".

Izek: "A csókok ize számban, hol méz, hol áfonya"

Emlék:

.....s emlékszem oly élesen élnek
rég mondott szavaid és úgy érzem testi valódát,
mint a halottakét.

/Ötödik Ecloga/.

Színek: "Kékje lehervad a tavaknak, fehérítő illatok, zöld
majom, a mézcsöpp: szinarany golyó, a nyír: ezüstös ingbe
öltözött, feketén jön a hó stb."

Fények és árnyak: "Hull a sötét, árny játszik a pilla fe-
lett, a gyümölcs mint fanyar ékszer csillog a fényben".

Szagok:

Mint hadsereg vonult a nyár,
port vert az uton és dobolva izzadt,
hús pára szállt utána már
s kétoldalt szerteszét lengett az illat.

/Páris/

mint megannyi élő lény nyüzsgönek verseiben. Érzékletes és
bizarr hasonlatok kavergása: "Kezed elalvó nyírfaág, vagy az
egyik legszebb képe az idő múlására:

Akárha vékony lábak tűnő csillagát
a hóban ittfeledné egy madár....

Egy egész vers: Hasonlatok címen, melyben szerelmét hasonla-
tokkal próbálja megvilágítani ilyen furcsa képpel végződik:

É mint napsütötte égiháboru,
sötétarany, -
ha megharagszol, ép
olyan vagy, mint az "u".

Mélyhangu, hosszan zengő és sötét,
s ilyenkor én
mosolyból fényes hurkokat
rajzolgatok köréd.

Verset ír az ávról és a hónapok rajzában az egyik legszebb költői fokozással ismerkedhetünk meg. Vagy a szójátékok, amelyek könnyebbé és közvetlenné teszik formáját:

Hol van az éj, amikor még vígan szürke barátot
ittak a fúrge barátok....

Vagy sajátos alliterációi: "A fákra már fátylas fény esz, égi léng röppen felé a földi füstön át".

Ezekből az elemekből állítja össze a szinompás mozaikot. Mindez azonban csak izelítő és annak a bemutatására szolgál, hogyan olvadnak költészetében kérek egésszé a szürrealista hagyományok, hogyan hordozza a forma is a stílus a tartalom egyre növekvő súlyát, és a költői lélek az ember egyre monumentálisabb nagyságát.

Radnóti Miklós költészetének elemzését és értékelését ezzel befejeztük. Az itt felsorolt köteteken kívül meg kell még említeni két antológiát, melyekben versei szerepeltek: az egyik Jóság címen, ahol több fiatal, kezdő költővel - legtöbbször ma már a nevét sem ismerjük - szerepel. A másikat Dénes Bélával együtt szerkeszti. Ez 1935-ben Korunk címen lát napvilágot. 12. fiatal szocialista költő verseiből jelennek meg itt szemelvények, közülük Radnótin kívül: Zelk Zoltán, Hajnal Anna, Vass István, Sértő Kálmán és Forgács Antal a kiemelkedőbbek.

Három költemény foglalkozik Radnóti Miklós emlékével: A Forum, illetve a Tiszatáj c. folyóirat 1948. júniusi számában Trencsényi Waldapfel Imre: Kilencedik Ecloga címen, és ugyancsak ebben a számban Sik Sándor: Örvénynek Örvény című megemlékezése. A harmadik Rónay György verse, a Magyarok 1946-os évfolyamában, R.M. címen, amely Radnóti egy műfordításának bevezető soraiból meríti ihletét.

Radnóti Miklós kritikái.

Radnóti Miklós kisebb tanulmányokat és bírálatokat is írt, amelyek főleg a Nyugatban és a Magyar csillagban jelentek meg. Tanulmányai közül: Kassák Lajos költészete /Nyugat 1939. június/ Szabó Lőrinc: Különbéke c. verses-könyvének kritikája /Nyugat 1936. július/, Kaffka Margitról megemlékezése /Nyugat 1938. december/, Tizenkilenc verselő címen, kezdő költőkről /1936. április, Nyugat/, Barssenyi Dánielről tanulmány /Nyugat 1936. március/ a jelentősebbek. Ezek a rövid, de tömör tanulmányok tiszták, világos nyelvezetűek és helyes lényegmeglátáson alapulnak. Szabó Lőrinc új kötetét pl. így jellemzi: "Békekötés az anyaggal avlé harcban, és a kísérletek során szinte puritánná edzett művészet epikus nyugalmának felmutatása". Kaffka Margitról inkább megemlékezésnek számító cikke jelenik meg a kiváló költőnő halálának husz éves évfordulóján. Mint maga is írja: "ugy érzem, alkalom ez, az akkori hűvösség - és a kritikai túlzás beismerésére" - írja 1934-ben megjelent Kaffka disszertációjáról. A tizenkilenc fiatal költőről helyes meglátással nyilatkozik: "Általában nincsenek problémáik a világról és önmagukról, költői közhelyeket mondanak".

A Nyugatban megjelent fontosabb kritikák a következők:
Kömvés Imre: Éjszakai árnyék /1937. november/, Keszthelyi Zoltán: Arkon bokron át /1937. október/, Mihály László: Költő ne félj /1937. szeptember/, Kiss Ferenc: Fegyvertelen /1937. április/, Murányi Kovács Endre: Börtön /1937. április/, Új magyar költők antológiája /1937. február/ c. verskötetekről. 1938-ban Perkátai: Tékozló fiú, Somló Hedvig: Koranyár, Kunszéri Gyula: Magantól Istenig, Havas Endre: Sebesülten, Fazekas Mihály: Elni akarok c. kötetekről, 1939-ben Brassai Viktor: Együtt és külön, Zsigmond Ede: Elszántan és szeliden, Mátyás Ferenc: Elveszünk c. kötetekről, 1940-ben Zolnay Béla: Szóhangulat és kifejező hangváltozás c. könyvéről, 1941-ben Szerkesztőség címen ir választ a Népszava egyik szerkesztőjének. Ezenkívül 1938-ban még Molinár Gizella: Ami történik, Hajnal Anna: Himnuszok és énekek, Mikes Margit: Költő a konyhán, Rolla Margit: Ezüst harang c. kötetekről.

Csak pár sor idézést ezekből a bírálatokból és Radnóti kritikai állásfoglalását megismerhetjük. Jó akaratú, de tárgyilagos, ha a tehetségnek legkisebb szikráját veszi észre valakiben, azonnal segítségére siet, megjelöli a további fejlődési vonalat, irányít: "Legyen a problémája a nyelv, mint anyag" - írja Murányi Kovácsról. Vagy: "/Ezek a sorok költői tudatosságának hiányát bizonyítják" /Kiss Ferenc/. "A képek különös asszonyi szépsége épp a magatartás egyszerűségében rejlik" /Mollinay/ "Szépen zengő himnusz forma, mely szárnyaló és fegyelmezett is egyszerre" /Hajnal Anna/.

Ilyen és ehhez hasonló sorokat olvashatunk a kritikákban. A szocialista jelleget több költőnél kiemeli, de ez nem teszi elfogulttá művészi szemléletét. Radnóti a kritikus, a költő szemével néz és ítél.

I r o d a l o m .

- Szerb Antal: A magyar irodalom története.
Komlós Aladár: Új magyar líra.
Lengyel Balázs: A mai magyar líra.
Schöpflin Aladár: Magyar irodalom története a XX. században.
Várkonyi Nándor: Ez újabb magyar irodalom története.
Tolnay Gábor: A szabadvers és a lírai formák válsága.
Trencsényi Waldapfel Imre: Marxizmus és humanizmus.
Rónay György: Új francia költészet.
Mátray László: Elmény és mű.

K r i t i k á k .

- Bálint György: Nyugat 1930.
Horváth Béla: Napkelet 1930.
Tuba Károly: Népszava 1930.
Kardos László: Nyugat 1931.
Csenédi József: Protestans szemle 1931.
Forgács Anatal: Korunk 1932.
Juhász Géza: Debreceni Szemle 1932.
Babits Mihály: Nyugat 1933.
Bálint György: Nyugat 1933.
Vajthó László: Napkelet 1933-34.
Tolnay Gábor: Erdélyi Helikon 1934.
Baróti Dezső: Új Kor 1935.
Bálint György: Nyugat 1935.
Varjas Béla: Napkelet 1935.
Fejtő Ferenc: Szocializmus 1935.
Szabados András: Korunk szava 1936.
Méliusz József: Korunk 1936.
Kelemen János: Gondolat 1936.
Sós Endre: Magyar Hírlap 1936.
Bálint György: Szép szó 1937.
Szerb Antal: Válasz 1937.
Tolnay Gábor: Nyugat 1937.
Méliusz József: Korunk 1937.

Kelényi László: Korunk szava 1937.
Lesznai Anna: Nyugat 1939.
Paku Imre: Erdélyi Helikon 1939.
Vas István: Nyugat 1940.
Németh Andor: Szép szó 1939.
Szemlér Ferenc: Erdélyi Helikon 1940.
Köves Miklós: Korunk 1940.
Balint György: Nyugat 1940.
Kenyeres Imre: Diárium 1940.
Csorba Győző: Sorsunk 1942.
Harcos Ottó: Sorsunk 1942.
Bóka László: Magyarok 1946.
Nagypál István: Fórum 1946.
Trencsényi Walapfel Imre: Uj idők 1946.
Szegi Pál: Válasz 1946.
Kenyeres Imre: Diárium 1946.
Sik Sándor: Vándortűz 1947.
Sóter István: Fórum 1947.
Vas István: Magyarok 1948.
Szabó Lőrinc: Válasz 1948.
Ortutay Gyula: Tisztáj 1948.
Madácsy László: Tisztáj 1948.

Tartalomjegyzék.

Előszó.		
Életrajz.		
Pogány köszöntő.....	1	oldal.
Ujmódi pásztorok.éneke.....	7	"
Lábadozó szél.....	14	"
Ének a négeréről.....	20	"
Ujhold.....	22	"
Járkálj csak halálraitélt.....	28	"
Meredek ut.....	36	"
Radnóti Miklós prózája.....	43	"
Ikrek hava.....	45	"
Válogatott versek.....	47	"
Radnóti Miklós fordításai.....	48	"
Tajtékos ég.....	55	"
Jegyzetek.....	88	"
Radnóti Miklós kritikái.....	89	"
Irodalom.		

